

Bakalářská práce

2023

Tereza Váchová

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Konec komunistického režimu
v Československu a Polsku**
Tereza Váchová

Plzeň 2023

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra historických věd

Studijní program Historické vědy

Studijní obor Obecné dějiny

Bakalářská práce

**Konec komunistického režimu
v Československu a Polsku**

Tereza Váchová

Vedoucí práce:

doc. PhDr. Lukáš Novotný, Ph.D.

Katedra historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2023

Na tomto místě bych ráda poděkovala doc. PhDr. Lukáši Novotnému Ph.D.
za obětavý přístup, cenné rady a odborné vedení mé práce.....

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2023

.....

Obsah

1	ÚVOD	1
2	ČESKOSLOVENSKO V 80. LETECH 20. STOLETÍ.....	5
2.1	Boj katolické církve v 80. letech 20. století.....	6
2.2	Gorbačov a Husákův režim	7
2.3	První vlna demonstrací	9
3	KONEC KOMUNISTICKÉHO REŽIMU V ČESKOSLOVENSKU	11
3.1	Palachův týden	11
3.2	Několik vět.....	13
3.3	17. listopad 1989.....	15
3.4	Sametová revoluce	17
3.5	Havel na Hrad	20
4	POLSKO V 80. LETECH 20. STOLETÍ.....	22
4.1	Karneval Solidarity.....	22
4.2	Válečný stav	24
4.3	Církev a její role v 80. letech 20. století	27
5	KONEC KOMUNISTICKÉHO REŽIMU V POLSKU.....	30
5.1	Ke kulatému stolu	31
5.2	Kulatý stůl	31
5.3	Volby 1989	33
5.4	Transformace Polska.....	35
6	LISTOPAD 1989 V ČESKOSLOVENSKU OČIMA STUDENTA VŠ.....	36
7	ZÁVĚŘ.....	40
8	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	43
8.1	Literatura	43
8.2	Rodinný archiv	44
8.3	Studie.....	44
9	RESUME.....	45
10	Obrazové přílohy.....	46

1 ÚVOD

Rok 1989 je dnes všeobecně vnímám jako jeden z nejdůležitějších mezníků v dějinách střední Evropy. Po více jak čtyřiceti letech skončilo období komunistické nadvlády ve východním bloku. Právě události v Polsku a Československu 1989 mají významný vliv na tomto historickém převratu. Konec komunistického režimu v Polsku nastal vůbec jako první v dějinách států ve střední Evropě, což z něj učinilo inspirativní zemi pro ještě tehdejší komunistické země sovětského bloku. Konec komunistického režimu v Československu je bezesporu rovněž podstatný v tom, že se zrovna studenti rozhodli skoncovat s komunistickou ideologií zejména v podobě týdenních demonstrací.

Cílem této bakalářské práce je vystihnout řadu událostí, které vedly k pádu komunismu v Československu a Polsku. Popisuje stav obou zemí v osmdesátých letech 20. století a následný konec komunistických režimů. Nedílnou součástí práce je také rozhovor o listopadu 1989 očima tehdejšího studenta vysoké školy v Československu, Jana Váchy.

Autorka práce představuje konec komunismu jako nedílnou součást dějin střední Evropy na sklonku minulého století. Dále se ve svém zpracování snaží nastínit nejenom samotný konec komunismu v obou státech, ale také poukázat na zásadní události, hlavní příčiny a patřičné důsledky, které pomohly k demokratické společnosti do dnešních dnů.

Práce je členěna do pěti kapitol. První kapitola pojednává o osmdesátých letech 20. století v Československu. Sleduje vývoj v zemi a rostoucí nespokojenost v Husákově režimu, který se nastolil na jaře 1969 a jenž přetrvával právě do konce osmdesátých let. Cílem této kapitoly je popis důležitých okamžiků, které vytvořily předpoklad pro samotný pád režimu na konci osmdesátého devátého roku. Můžeme zde vidět kromě stávající činnosti Charty 77 patrný narůst dalších opozičních hnutí, která se snažila být činorodá proti establishmentu. Samozřejmě nesmíme zapomenout na katolickou církev v Čechách i na Slovensku jako na jednu z hlavních iniciátorů tzv. podzemní církve podílející se na náboženské svobodě. Častokrát se nechala inspirovat polskou katolickou církví. Stěží by šlo bojovat za demokratizaci, pokud by Michail Gorbačov nezačal s reformacemi Sovětského svazu. Gorbačov jako hlavní osobnost osmdesátých let celého východního bloku vyvolal v občanech Československa

entuziasmus a zároveň obavu u státních představitelů z hrozby ztráty mocenského monopolu. Během osmdesátých let vyvstala u některých členů establishmentu potřeba změnit režim směrem k demokratizaci. Nepostradatelnou součástí doby se rovněž stala odvaha začít demonstrovat proti dosavadní moci. Právě tato skutečnost představovala vůbec první krok v následujících událostech, které změnily dějiny Československa.

Význam, který historici věnují tzv. Palachově týdnu, je nejen způsoben jeho následky, ale také ochotou občanů vytrvat i přes předpokládané represe. Právě proto se autorka věnuje této lednové události na začátku druhé kapitoly. Kapitola zprvu charakterizuje okolnosti spontánní demonstrace ke vzpomínce 20. úmrtí Jana Palacha. Tato příležitost opět demonstrovat nakonec netrvala jen jeden historicky významný den, ale proběhla v týdenní událost nazývanou také jako palachiáda. Komunistický režim samozřejmě proti demonstrantům tvrdě zasáhl. Přesto právě Palachův týden můžeme považovat za největší veřejnou demonstraci proti režimu od Palachovy smrti. Rovněž je třeba zmínit, že od té doby se vztah studentů proti komunistickému systému změnil. Vysokoškoláci se začali podílet na protirežimním dění. Součástí kapitoly je také manifest Několik vět, vytvořený mimo jiné Václavem Havlem. Několik vět žádalo například propuštění politických vězňů, konec cenzury aj. Nakonec kapitola líčí nejdůležitější okamžik roku 1989, a to samotné klíčové datum 17. listopad. Jednalo se o povolenou manifestaci k příležitosti 50. výročí pražský studentů v boji proti německé okupaci. Přesto, že se studenti 17. listopadu zúčastnili povolené demonstrace, byli brutálně zmláceni jednotkami policejních složek. Kapitola však nezůstává jen u strohého popisu 17. listopadu, ale zajímavě zohledňuje průběh po sobě jdoucích událostí v podobě dalších sérií manifestací, stávek souhrnně nazývaných sametová revoluce. Od té doby sametová revoluce probíhala až do zvolení nového československého prezidenta Václava Havla.

Třetí kapitola představuje čtenáři další zemi v osmdesátých letech 20. století a tentokrát se jedná o tehdejší komunistické Polsko. Kapitola se zaměřuje na polskou ekonomickou situaci, nejhorší vzhledem k ostatním zemím východního bloku. Lidé stávkovali nejen za lepší sociální a platové podmínky, ale také kvůli politické situaci. Dále zohledňuje církev, která měla v Polsku odjakživa nezanedbatelnou roli a jež po zvolení polského kardinála Karola Wojtyły novým papežem představovala ještě větší

posílení a naději ve společnosti. Kapitola popisuje dobu od roku 1981, kdy generál Wojciech Jaruzelski vyhlásil válečný stav. Zabývá se nejznámějším polským hnutím Solidarita a zejména jeho z pohledu režimu nelegální činností.

Čtvrtá kapitola sleduje průběh událostí od úpadku komunistické moci, přes důležitou diskusi u tzv. kulatého stolu, kde došlo k prvnímu postupu budování nového politického systému směřovaného k demokratizaci Polska. Kapitola nakonec charakterizuje následnou transformaci Polska a definitivního oproštění od komunistického systému a závislosti nad Sovětským svazem.

Poslední pátá kapitola obsahuje rozhovor vedený očima Janem Váchou, tehdejším studentem Matematicko-fyzikální fakulty UK, na listopad 1989. Doktor Vácha popisuje celý průběh sametové revoluce, jak sám prožil, včetně osobních vzpomínek na situaci v rodném městě Tachov.

Česká odborná literatura se tímto tématem zabývá stále více, neboť se objevují nové poznatky. Přece jenom se jedná o poměrně nedávné události v moderních dějinách střední Evropy. Co se týče zpracování Československa, na prvním místě je nutné zmínit práci oceňovaného historika Jana Rychlíka, *Československo v období 1945–1989* vydané teprve nedávno, v roce 2020. Rychlík přehledně rozebírá nejen politickou, ale také hospodářskou, sociální situaci v období normalizace až k samotnému pádu režimu. Jeho přístup k tomuto téma je zcela objektivní, přesto že sám situaci v tehdejších Československu prožíval. Práce je velký přínosem pro historiografii moderních českých dějin. Další publikací, kterou autorka použila, je kniha českého historika a bývalého disidenta Milana Otáhala, *Studenti a komunistická moc v českých zemích 1968–1989*. Tematicky se jedná o zcela zásadní práci, protože popisuje chování studentů jakožto hlavních iniciátorů v boji proti komunismu. Velmi dobře zpracovává nejen samotnou aktivitu studentů při demonstracích, stávkách, ale také i jejich činnost ve studentských časopisech, na nejrůznějším happeningu aj. Ke studiu osmdesátých let v Československu shledávám přínosnou knihu Herberta Slavíka a Martina Komárka, *Poslední revoluce: jak jsme žili 1985–1992*. Znalost historického kontextu je v knize naprosto patrná. Velký přínosem ke sepsání knihy je určitě pro Martina Komárka, jeho otec Valtr Komárek, jeden z hlavních představitelů listopadu 1989 a spolupracovníků

Václava Havla. Práce je také doplněna dobovými fotografiemi, které čtenáři dokonale zobrazují jednotlivé události. V české literatuře má již určitě důležité místo.

Polsko v době komunismu kvalitně zpracovává britský historik Norman Davies, *Polsko: dějiny národa ve středu Evropy*. Rozsáhlé dílo mapuje polskou politickou situaci již od druhé světové války až po samotný pád v roce 1989. Autor k tématu přistupuje pečlivě, snaží se nezapomenout ani na katolickou církev, která má v Polsku odjakživa dominantní postavení. Tato kniha je ke studiu polských dějin velice užitečná. Kromě toho je velmi přínosná práce polských autorů, Adama Burakowského, Aleksandra Gubrynowicze a Paweła Ukielského, *1989 – podzim národů*. Jedná se o velmi dobře zpracovanou knihu, která popisuje konkrétně rok 1989 v Polsku (mj. v Československu). Snaží se o důkladnou analýzu celého posledního roku komunismu v těchto státech (a nejen v nich). Díky ní lze navzájem porovnat konce komunistického systému v jednotlivých zemích střední Evropy. Poměrně složitou problematiku polského státního zřízení srozumitelně publikuje český politolog Michal Kubát v knize *Vývoj a proměny státního zřízení Polska ve 20. století*. Tato práce srozumitelně vysvětluje v jednotlivých historických obdobích polské státní zřízení. Jedná se o velmi kvalitně zpracovanou knihu na toto nepříliš jednoduché téma.

Autorka kromě výše zmíněných publikací pracovala i s cizojazyčnými zdroji například se studií Abarahama Brumberga, *Poland: The Demise of Communism : Foreign Affairs* a také studií Johna R. Davise, *Some Reflections on 1989 in Poland: The Polish Review*. Obě zmíněné studie byly nápomocné při pochopení konečné fáze komunismu v Polsku 1989.

Autorka rovněž využila i rodinný archiv, z něhož se jedná o dobový denní tisk Mladá fronta a Svobodné slovo.

2 ČESKOSLOVENSKO V 80. LETECH 20. STOLETÍ

Osmdesátá léta 20. století v Československu se nesla ve znamení výrazné nespokojenosti ve společnosti v Husákově režimu. K tomu samozřejmě přispěla nejen dosavadní slábnoucí politická situace, ale také stav životního prostředí v socialismu. Například oblast severních Čech se hlavně kvůli těžbě uhlí naprosto znečistila. Veřejnost brala na vědomí ekologické potíže už vzhledem k výbuchu jaderné elektrárny v Černobyli roku 1986, neboť ležela poblíž hranic se Slovenskem. V souvislosti s tím se zájem o ochranu přírody stal zálibou mnoha obyvatel, a především i mládeže. Dokonce začaly vznikat nezávislé ekologické spolky, které režim buď toleroval, anebo se je snažil potlačit.¹

V průběhu osmdesátých let disidenti projevovali svůj nesouhlas neustálou potřebou prostřednictvím poslaných petic a dopisů jednotlivým členům komunistické strany. Individuální skupinu opozičního hnutí tvořili lidé smýšlející liberálně demokraticky, bývalí komunisté a protagonisté kultury undergroundu. Další skupinu představovali církevní představitelé.²

Během osmdesátých let v Československu ovlivňovala vysokoškolské studenty situace v Polsku, a to především aktivita Solidarity včetně angažovaných polských studentů. Početné silné hnutí Solidarity, které bylo již dávno v Polsku, v Československu neexistovalo.³ Doposud jediná Charta 77 byla opozicí, která již dříve se snažila připomínat demokratické prvky tamnímu režimu. Charta 77 ke svému desátému výročí vzniku konečně vystoupila na veřejnost a vybídla ji k rozsáhlejší činnostem.⁴ Teprve až po roce 1988 vznikala nová občanská opoziční hnutí. Například vznikla Demokratická iniciativa (DI) nebo Hnutí za občanskou svobodu (HOS).⁵

Koncem osmdesátých let pocítilo Československo rozpor v životním standardu oproti západnímu Německu, i když nejhůře na tom byly Polsko a Rumunsko. Vše se doslýchali občané ze zahraničních rádií a z části díky volnějším cestování třeba do Maďarska. Země Východního bloku absolutně zaostávaly v oblasti moderních

¹ EMMERT, František, *Moderní české dějiny*, Praha 2019, s. 267–268.

² OTÁHAL, Milan, *Studenti a komunistická moc v českých zemích 1968–1989*, Praha 2003, s. 49.

³ Tamtéž, s. 53.

⁴ BLAŽEK, Petr, *Happeningem proti totalitě*, Praha 2022, s. 38.

⁵ EMMERT, s. 270.

technologií. Sovětský svaz musel více zbrojit, což ho postupně směřovalo k hospodářskému kolapsu.⁶

2.1 Boj katolické církve v 80. letech 20. století

Součástí protirežimního odporu byla tzv. podzemní církve, která představovala příslušníky katolické víry v ilegality, protože neměli státní souhlas s konáním bohoslužeb. Režim si byl aktivity katolického disentu vědom, a tak více pronásledoval a perzekvoval dané jednotlivce. Právě v březnu 1983 StB zatkla a nutila k doznání desítku mnichů z františkánského řádu spolu s jejich příznivci podzemní církve. Jednalo se o nejobsáhlejší represivní zásah vůči katolické církvi od dob Klementa Gottwalda.⁷ Celá osmdesátá léta představovala těžkou situaci pro církevní představitele. Kdo chtěl působit jako kněz, musel mít státní povolení. Samozřejmě poměry na jihu Moravy byly jiné než v Praze. Na Moravě dokonce i příslušníci strany docházely na bohoslužby. V Praze naopak chodit do kostela v sobě neslo určitou statečnost a jistý symbol k disidentu.⁸

V červenci 1985 se konala pouť na poutním místě Velehrad k výročí 1100. úmrtí svatého Metoděje, z počátku vedená státem jako „mírová akce“. Nicméně se změnila v protirežimní charakter vedený mladou generací k náboženské správě komunistického státu. Přítomní účastníci z Moravy, Slovenska i Čech odmítali projevy stranických příslušníků a skandovali „*Chceme papeže!*“, protože režim nedovolil účast papeže Jana Pavla II., jenž měl v úmyslu přijet. Kardinálu Tomáškovu se naopak dostalo srdečného potlesku.⁹

Leden 1988 se stal významným mezníkem díky Augustinu Navrátilu, ortodoxnímu vyznavači katolické víry. Navrátil vytvořil petici *Podněty katolíků k řešení situace věřících občanů*, kterou podepsalo více než 600 000 občanů a angažoval se v ní i pražský arcibiskup kardinál František Tomášek. Spočívala hlavně ve znovuoobnovení

⁶ Tamtéž, s. 268.

⁷ Tamtéž, s. 270–275.

⁸ SLAVÍK, Herbert, KOMÁREK, Martin, *Poslední revoluce: jak jsme žili 1985–1992*, Praha 2019, s. 179–180.

⁹ RYCHLÍK, Jan, *Československo v období socialismu: 1945–1989*, Praha 2020, s. 310; BURAKOWSKI, Adam, GUBRYNOWICZ, Aleksander, UKIELSKI, Paweł, *1989 – podzim národů*, Praha 2022, s. 318

náboženské svobody vyznání. V dubnu kardinál Tomášek zveřejnil *pastýřský list*, kde požadoval náboženskou svobodu, a také aby se režim nevměšoval do církevních věcí.¹⁰

Kromě aktivit katolíků v Česku se také protestovalo přímo v tradičně katolickém Slovensku. Bratislava zažila obrovské manifestace již dříve než Praha. Největší a nejnámější demonstraci nazývanou svíčkovou zorganizovala podzemní církev a zúčastnili se jí tisíce lidí, kteří drželi v ruce právě zapálenou svíčku a modlili se. Demonstrace probíhala poklidně, ale Státní bezpečnost zakročila brutálně. Jejich připravená auta se snažila vrážet do protestujících, dále je Lidové milice nehorázně byly obušky. Je nutné brát v úvahu, že v Česku pochopitelně v této době o tom veřejnost nevěděla.¹¹

2.2 Gorbačov a Husákův režim

Novým generálním tajemníkem Ústředního výboru Komunistické strany Sovětského svazu (KSSS) se v roce 1985 stal Michail Sergejevič Gorbačov. S jeho nástupem začala řada několik reforem v podobě otevřené politiky rusky nazývané „*glasnost a perestrojka*“. Česky se to překládalo jako „přestavba“ a „otevřenost“, což právě v Československu vyvolalo určitou formu entuziasmu i vzpomínky na Pražské jaro. Zároveň i situace v Polsku a v Maďarsku jasně ukazovaly, že komunismus ztrácel monopol. Československá veřejnost si byla vědoma, že „reálný socialismus“ není již ideál a že to taktéž chce změnu, avšak státní funkcionáři měli velké obavy ze situace v Sovětském svazu pro dosavadní stav Československa. Současně si uvědomovali, že československá ekonomika ustrnula, a proto se Husák přiměl k omezené rekonstrukci hospodářské sféry v plánovaném řízení národního hospodářství. Ta spočívala v určité cestě navrácení k reformám ze šedesátých let, zejména během jarních měsíců 1968. Avšak žádný z Husákových komunistických spolupracovníků to nedokázal, a ani nechtěl přiznat.¹² V dubnu 1987 navštívil Prahu generální tajemník ÚV KSSS Gorbačov, což vyvolalo v mnoha přítomných lidech naději, vítali ho jako nějakého osvoboditele. Všichni věřili, že dojde ke změně i v Československu, v jednom

¹⁰ EMMERT, s. 275–276.

¹¹ SLAVÍK, s. 222–223.

¹² VANĚK, Miroslav, *Sto studentských revolucí: studenti v období pádu komunismu*, Praha 2019, s. 21–24; RYCHLÍK, s. 301.

z několika satelitů Sovětského svazu. Ale nestalo se v podstatě nic, což znamenalo pro velkou část obyvatel značné zklamání.¹³

Kromě ekonomických úprav došlo také částečně k politickým změnám. K těm určitě přispěl fakt, že Husák už nebyl zdravotně schopný nadále zastávat funkci generálního tajemníka ÚV KSČ, sám si toho byl vědom a samotná komunistická strana též. V Moskvě při slavnostech 70. výročí bolševické revoluce roku 1987 sám Gorbačov vnutil svůj návrh Husákovi, na nové místo funkce generálního tajemníka jménem Miloš Jakeš. Husák nebyl proti, ale stále ještě čekal na patřičnou příležitost. Avšak následující událost v podobě nového zvolení předsedy vlády, kterým se stal Ladislav Adamec, spustily debaty na téma oddělení funkce generálního tajemníka a prezidenta. Husák na to nechtěl přistoupit, ale nakonec souhlasil a začátkem prosince 1987 odstoupil z funkce generálního tajemníka a jeho místo tak nahradil již dříve Gorbačovem doporučovaný Miloš Jakeš. Ten sice při své inauguraci mluvil o konceptu přestavby, ale rozhodně netoužil nic pozměnit na komunistickém režimu v Československu, přece jenom byl už od začátku ve výboru Husákově „normalizačním“ režimu. Jakeš dokonce zaměřil svůj zájem na rodící se činnost opozice, která doposud byla komunistickou stranou vnímána jako nepřítomná od dob Charty 77.¹⁴

Přesto, že probíhala Gorbačova glasnost', v Československu nebylo nadále dovolené distribuovat západní tiskoviny. Zároveň nebylo lehké si je nelegálně získat, a také pokud člověk neuměl anglicky, francouzsky nebo německy tak si nic nepřčetl. Současně došlo i k zákazu ruských tisků vzhledem ke Gorbačovově politice glasnosti, kdy se zveřejňovala doposud zakázaná témata sovětských dějin.¹⁵ Přesto lze říct, že Gorbačova perestrojka vyvolala v Čechoslovácích přímý tlak vymanit se z komunistické ideologie.¹⁶ Anulování Brežněvovy doktríny Gorbačovem v roce 1988 vrátilo Československu určitou nezávislost, protože předešla „bratrská pomoc“ zejména v podobě intervence a vměšování se už nemohla být očekávána. Je nutné brát v úvahu, že od tohoto okamžiku se situace v ČSR stala vnitropolitickou věcí dosavadní

¹³ SLAVÍK, s. 116.

¹⁴ RYCHLÍK, s. 305–307; BLAŽEK, s. 34–35.

¹⁵ SLAVÍK, s. 115–118.

¹⁶ LUERS, William H., *Czechoslovakia: Road to Revolution : Foreign Affairs*. In: *Foreign Affairs*, 69, 1990, 2, s. 86.

komunistické strany. Zároveň strana začala ztrácet podporu občanů, kteří přestávali mít strach a již byli ochotni dávat svůj názor najevo.¹⁷

2.3 První vlna demonstrací

Po roce 1987 započaly veřejné demonstrace, které probíhaly v Praze i v Bratislavě. Přesně po dvaceti letech od okupace vojsk Varšavské smlouvy se konala v Praze na Václavském náměstí demonstrace 21. srpna 1988. Následovala uskutečněná větší demonstrace 28. října téhož roku za účelem připomínky vzniku samostatného československého státu. Zmíněné demonstrace skončily paralyzovány za použití nejrůznějších technik, jako byla vodní děla.¹⁸ Demonstrace se tak konaly zejména k nějakému významnému výročí. Daleko méně početné, ale přesto podstatné demonstrace probíhaly i v městech jako Brno, Plzeň, České Budějovice nebo Teplice.¹⁹ Mezi zúčastněnými byly zahrnuty všechny společenské vrstvy, avšak jako jednotlivci, nejednalo se o sdružené skupiny. Součástí demonstrací byl také disident. Je nutné brát v úvahu, že počty demonstrujících lidí se pohybovaly „jenom“ v pár tisících, protože strach z následných represí byl stále silný.²⁰ 15. října 1988 publikovalo Hnutí za občanskou svobodu nejdetailnější manifest osmdesátých let nazývaný „Demokracie pro všechny“. Na něm měl mimo jiné podíl slovenský katolík Ján Čarnogurský, kterému se povedlo spojit slovenský a český disident.²¹ Dále se vytvořila mnohá hnutí církevního, ekologického a mírového charakteru z řad mládeže.²²

Povolenou opoziční demonstraci 10. prosince 1988 kde Dni lidských práv v Praze na Škroupově náměstí zapříčinila návštěva francouzského prezidenta François Mitterranda, který se dokonce stal prvním politikem ze Západu, jenž se chtěl setkat s hlavními představiteli opozice, jako byl například Václav Havel, Jiří Dienstbier a Petr Uhl. A proto komunistická strana musela zmíněnou demonstraci povolit, aby dala

¹⁷ OTÁHAL, s. 59.

¹⁸ MĚCHÝŘ, Jan, *O novodobých dějinách Československa*, Praha 1991, s. 97.

¹⁹ VANĚK, s. 24.

²⁰ OTÁHAL, s. 60; RYCHLÍK s. 311.

²¹ MĚCHÝŘ, s. 96; RYCHLÍK s. 311.

²² VANĚK, s. 21.

najevo svou lepší tvář. Na demonstraci byl a promluvil i Václav Havel. Režimem nakonec stejně byla uvedena jako nelegální.²³

²³ RYCHLÍK, s. 113; BURAKOWSKI, GUBRYNOWICZ, UKIELSKI, s. 319.

3 KONEC KOMUNISTICKÉHO REŽIMU V ČESKOSLOVENSKU

Demokracie v Československu skončila Vítězným únorem (1948), od té doby byla nahrazena totalitou komunistické strany Československé podřízené Sovětskému svazu. Vše se ale nakonec změnilo následujícím rokem 1989, kdy komunistický režim po 41 letech v Československu padl. Po čtyřiceti jedna

Státy východního bloku střední Evropy od jarních měsíců 1989 zažily patričný demokratizační vývoj, k čemuž přispěly tzv. *kulaté stoly*. Nicméně v Československu se také snažily nezávislé iniciativy najít společnou řeč s liberálními zástupci SSM, ale nevedlo to nikam. Spíš si ještě více Čechoslováci byli vědomi, že v jejich případě změny nastanou až za několik let, protože tehdejší českoslovenští komunističtí představitelé vlády nechtěli připustit náležité reformy podle sovětského modelu nebo se inspirovat sousedními zeměmi. Naopak. Koncem ledna 1989 se tvrdé represe vrátily a zesílily policejní metody, ačkoli už KSČ nemělo oporu v Sovětském svazu a i přesto, že komunistický režim v Československu slábnul.²⁴

Zahraniční rozhlas se stal nedílnou součástí občanů, kteří nedůvěřovali informacím režimu z cenzurovaných zdroj, jako bylo například Rudé právo či ještě stále Československá televize. Nezávislým rozhlasem ze zahraničí bylo Rádio Vatikán, Rádio Svobodná Evropa či Hlas Ameriky. Všechna zmíněna rozhlasová vysílání museli lidé však stále poslouchat ilegálně.²⁵

3.1 Palachův týden

V lednu 1989 se opět objevila možnost v podobě další demonstrace, které již spontánně, nelegálně probíhaly v minulém roce při významných historických datech pro Československo. Vyskytla se příležitost demonstrovat ke vzpomínce 20. výročí úmrtí Jana Palacha na Václavském náměstí. 15. ledna se konala první demonstrace a následovaly jí další až do 21. ledna. Série těchto lednových demonstrací dostala název

²⁴ BLAŽEK, s. 40–41; EMMERT, František, *Sametová revoluce: cesta ke svobodě*, Brno 2019, s. 54–61.

²⁵ OTÁHAL, s. 61.

Palachův týden, někdy též označována jako palachiáda.²⁶ Již 16. ledna zatklly policejní jednotky Václava Havla při cestě domů a po skočení Palachova týdne byl odsouzen na devět měsíců vězení, z důvodu položení květiny u pomníku svatého Václava. Jeho zatčení vyvolalo neočekávané protesty, například 26. ledna v podobě petice 692 kulturních pracovníků, jednalo se nejen o jména významných umělců, zároveň i vědečtí pracovníci se přidali k podpisové akci k propuštění Havla, ale hlavně připojily svůj podpis osobnosti, které podepsaly v minulosti Antichartu. Nakonec na svobodu Havla propustili v květnu téhož roku.²⁷

Počty přítomných na týdenních demonstracích v Praze se pohybovaly do pár tisíc lidí. Přesně nelze říct počet zúčastněných z důvodu toho, kdo tam opravdu demonstroval a kdo šel po „Václaváku“ náhodou. Veřejná bezpečnost začala okamžitě zasahovat, naprosto předem připravená s desítkami počtů příslušníků Lidových milic i StB. V takové lednové zimě Lidové milice s radostí kropily vodními děli protestující a zároveň náhodně přítomné občany StB bila obušky, odváděla do připravených antonů, a pak kdesi v lesích za Prahou vyhazovala. Tohle vše se dělo celý týden, protože demonstranti věřili, že pokud vytrvají a snesou nelidské chování státních zaměstnanců, totalitní režim určitě skončí. Avšak nic takové se nestalo. Nejsilnější policejní zásah se stal 19. ledna, přesně na den Palachova úmrtí. O dva dny později se demonstranti sjeli do rodiště Palacha, do Všetat, kde již připravená SNB sledovala přijíždějící občany do obce. Je nutné brát v úvahu, že cenzurované sdělovací prostředky o týdenních pražských událostech doslova mlčely. Samozřejmě nezávislá rádia vysílala informace o tom, co se dělo v lednu na Václavském náměstí.²⁸ V důsledku lednových demonstrací dokonce došlo 14. února ke zpřísnění zákonů týkající se uspořádávání a přítomnosti na protestech protikomunistického charakteru. Palachův týden lze považovat za největší veřejnou demonstraci proti režimu. Její účastníci odmítali dosavadní režim s celou ideologií a požadovali změny, které ale zatím nepřicházely.²⁹

Lednové události roku 1989 ovlivnily vztah studentů vůči komunistickému systému. Od této doby se vysokoškoláci podíleli na protirežimním dění ve společnosti. Komunistická strana měla strach z aktivizace studentů, ale větší obavu měla v případě

²⁶ BURAKOWSKI, GUBRYNOWICZ, UKIELSKI, s. 319.

²⁷ RYCHLÍK, s. 113.

²⁸ SLAVÍK, s.142; EMMERT, *Sametová*, s. 62.

²⁹ EMMERT, *Moderní*, s. 287; EMMERT, *Sametová*, s. 61.

spojení s disentem.³⁰ Studentská hnutí vznikla bez ohledu na disent. Studentská hnutí zakládali hlavně studenti humanitních a obzvláště uměleckých směrů. Komunikovali i s učiteli nad politikou. Právě na AMU docházelo k určité patrné svobodě slova. Oblibou se jim stala zahraniční hudba, ať už se jednalo o nový hudební styl punk nebo také písně exilových autorů. Komunistická strana tohle však odmítala, považovala to za protisocialistické a jakoukoliv kulturní akci s tím spojenou pečlivě sledovala.³¹ Mládež začala mít bezprostředně náklonnost k veřejným záležitostem, k politickým otázkám, v nejrůznějších mírových happeningů a v neoficiálních kulturních proudech. Vydávání studentských tiskovin ovlivňovalo atmosféru na školách. Studenti se snažili vznášet určité požadavky pomocí SSM, zároveň publikovali hudební texty tehdejší i zakázané muziky a oznamovali připomenutí pamětních akcí.³²

3.2 Několik vět

Václav Havel vytvořil manifest *Několik vět* spolu s Alexandrem Vondrou, Jirím Křižanem a Stanislavem Devátým. Petici otiskl samizdat v *Lidových novinách*. Od začátku vyvolal pozitivní reakci. Okamžitě petici podepisovaly populární československé osobnosti z oblasti kultury i vědy. Projevily tak svůj postoj ke slábnoucímu komunistickému režimu. Několik vět se šířilo tak rychlým způsobem, že režim nebyl schopný zasáhnout, jako v případě textu Charty 77. Současně se jednalo o úplně jiný dokument než kdysi Prohlášení Charty 77. Petice *Několik vět* mimo jiné žádala propuštění politických vězňů, právo svobodného shromáždění, konec cenzury, svobodu tisku a náboženství. Havel a jeho spolupracovníci manifestu nechtěli vyvolat revoltu, ale pouze progresivní transformaci. Jména jednotlivých signatářů vysílala pak každý den zahraniční rádia na popud Havla.³³

Samozřejmě režim označil *Několik vět* jako protistátní a také to připodobňoval k manifestu z 1968 „Dva tisíce slov“. Oproti represím za dob právě 1968 nebo pozdější Charty 77 teď pouze někteří umělci měli omezenou činnost k výkonu práce. I přesto

³⁰ OTÁHAL, s. 111–114.

³¹ Tamtéž, s. 60–63.

³² VANĚK, s. 19–24.

³³ EMMERT, *Sametová*, s. 80.

však podpisy přibývaly. K listopadu 1989 obsahovala okolo 40 000 podpisů lidí.³⁴ V červenci ve svém nejznámějším projevu Miloš Jakeš na Červeném hrádku reagoval na petici Několik vět a prohlásil, že komunistický režim v Československu stojí „*sám jako kůl v plotě*“. Přesně tak vyjádřil současný stav Československa oproti jiným zemím východního bloku jako například Polska, kde již probíhala transformace.³⁵ Zábavný projev plný nesrozumitelných tvarů nedokonalého českého jazyka z úst Jakeše se stal určitým znakem rozkladu komunistické moci. Lidé si jeho projevy nahrávali a pak rozšiřovali mezi sebe. Jakeš se tak do historie zapsal jako osobnost směřující ke konci komunismu v Československu.³⁶

V srpnu odsoudily srpnovou invazi v roce 1968 Polsko a Maďarsko. Samozřejmě komunističtí představitelé Československa se snažili tento postoj sousedních zemí zatajit. Dokonce na srpnovém výročí okupace Varšavské smlouvy demonstrovaly nejen tisíce občanů Československa, ale mimo jiné mezi nimi právě byli lidé z Maďarska a Polska. Atmosféra společnosti jasně ukazovala, že politický stav Československa není již nikomu lhostejný.³⁷

Na začátku listopadu 1989 došlo ke zbourání berlínské zdi. Československá televize přinášela živý přenos a v tu chvíli si veřejnost i KSČ uvědomili, že komunistické Československo je další na řadě se zlomit. Podpora Sovětské svazu v čele s Gorbačovem již nebyla na místě, a ani žádná intervence jako tomu bylo roku 1968.³⁸

Dne 12. listopadu papež Jan Pavel II. svatořečil Anežku Českou. Strana povolila tisícům věřících zúčastnit se poutě do Říma. Stalo se tak něco do té doby nemožného. Součástí obřadu byl také kardinál Tomášek, který zasloužil o možnost svatořečení Anežky. Přítomní chtěli, aby papež přijel do Československa. Pouť živě přenášela československá televize, což bylo poprvé co cenzurované sdělovací prostředky vysílaly církevní bohoslužbu. Nicméně mimořádná církevní událost se odehrála několik dní před

³⁴ SLAVÍK, s. 144–146; RYCHLÍK, s. 314.

³⁵ EMMERT, *Sametová*, s. 79.

³⁶ SLAVÍK, s. 146.

³⁷ EMMERT, *Sametová*, s. 85; BURAKOWSKI, GUBRYNOWICZ, UKIELSKI, s. 320.

³⁸ EMMERT, *Moderní*, s. 277.

vypuknutím sametové revoluce, a z tohoto důvodu je pokládána již svatá Anežka za patronku těchto významných událostí.³⁹

Ani do posledních chvil komunistického režimu nebylo vidět, že by KSČ chtěla vést diskusi s veřejností, ba dokonce s opozicí, jako tomu bylo v případě Polska. Nechtěla si ani připustit závažnost převratu v sousedních zemích. Z tohoto důvodu bylo nutné komunistickou vládu sesadit pomocí masových demonstrací.⁴⁰

3.3 17. listopad 1989

Důležitou skutečností byl příchod nové generace na vysoké školy na podzim 1989. Těmto dospělým novým studentům nebyla lhostejná situace v komunistickém režimu. Zároveň také nezažili to, co jejich rodiče a prarodiče v šedesátých letech 20. století, a proto měli odvahu bojovat. Toužili po svobodě, po možnosti cestování, po svobodném projevu a po dalších protirežimních rezistencích. Z toho důvodu se staly jednou z hlavních aktivních částí v listopadu 1989. Pro svoji pozornost chtěli něco konečně udělat, využili organizaci Socialistický svaz mládeže (SSM). Tam už totiž od druhé poloviny osmdesátých let vstupovala mladá generace s jinými stanovisky než jen nadále podporovat ideologii režimu.⁴¹ Současně se našla skupina studentů, kteří podporovali disident (někteří dokonce potomci disidentů), ale nechtěli spolupracovat se SSM. A proto se rozhodli vytvořit novou svoji nezávislou instituci nazvanou Stuha. Koncept Stuhy obsahoval politické myšlenky k vyzvání vysokých škol bojovat proti režimu v Československu a docílit demokratizace. Snažili se pouze shromáždit co nejvíce vysokoškolských studentů ze všech fakult a přimět je k chystání a účasti na demonstracích, mírových akcích, happeningu, nejrůznějších peticích aj. Studentské hnutí chtělo zrušit dosavadní pozici SSM a také ukončit vyučování teorie marxismu-leninismu.⁴²

Před povolenou demonstrací 17. listopadu v Praze se ještě jedna udála 16. listopadu v Bratislavě. Vysokoškolští studenti uspořádali klidné procesí k sídlu ministerstva školství a tam donesli petici s požadavkem o zahájení dialogu na téma současné

³⁹ SLAVÍK, s. 179; BURAKOWSKI, GUBRYNOWICZ, UKIELSKI, s. 322.

⁴⁰ EMMERT, *Moderní*, s. 278.

⁴¹ OTÁHAL, s. 66–67.

⁴² OTÁHAL, s. 77–80; VANĚK, s. 26.

politiky, politiky ze sedmdesátých let 20. století a celkového vzdělávacího systému. Státní police v tuhle chvíli nezakročila. Nikdo nevěděl a nechystal následující den, 17. listopad, jako závěrečný konflikt proti zániku komunismu v Československu.⁴³

Pietní manifestace k 50. výročí nesouhlasu pražských studentů v boji s nacistickým Německem, chystaná československými studenty 17. listopadu 1989, změnila dějiny. Mimo jiné je právě 17. listopad označován jako Mezinárodní den studentstva. Na připomínce tohoto datu se podílela Stuha, ale zároveň i SSM, protože jinak by nebyla označena jako povolená. Společně se domluvily na směru procesí z Albertova na Vyšehradský hřbitov k hrobu K. H. Máchy, kde celá akce skončila. Současně již byl rozšířen plakát pojmenovaný „*Vemte s sebou květiny*“, jenž obsahoval jinou trasu, konkrétně z Albertova přes Karlovo náměstí na Václavské náměstí, a tam konec. Nicméně opoziční hnutí se shodly na domluvené variantě se členy SSM, a proto pomocí zahraničních sdělovacích prostředků potvrdily schválenou trasu. Představitelé státu, současný generální tajemník Miloš Jakeš a tajemník Městského výboru KSČ Miroslav Štěpán se dohodli, že Lidové milice nesmí zakročit proti studentům.⁴⁴

Studenti vysokých škol a řada dalších občanů Československa se sešla v 16. hodin na Albertově ve větším množství než při Palachově týdnu, protože akce byla povolená. Na začátku proběhly projevy vybraných studentů a akademiků a pak se došlo zapálit svíčky na Vyšehrad, kde měla akce podle dohody skončit kolem 18. hodiny. Nezbytnou součástí tvořily národní vlajky a vytvořené transparenty s hesly proti Jakešovu režimu. Průvod zúčastněných zahrnul do samotného centra Prahy. Složky SNB měly za úkol překazit demonstrantům dostat se na Václavské náměstí, zároveň ale zachovat klid, žádné použití násilí. Demonstrace zůstala stát na Národní třídě poblíž Národního divadla obklíčená před složkami policie. Demonstranti projevovali rozvážnost. Skandovali heslo „*Máme holé ruce*“, zpívali státní hymnu a děvčata odevzdávala donesené květiny za štít policejních složek. Všichni v tu chvíli pociťovali nervozitu. Nakonec kolem půl deváté dostali složky Lidových milic příkaz rozpustit dav násilím.

⁴³ RYCHLÍK, s. 320; VANĚK, s. 27–28.

⁴⁴ VANĚK, s. 27–28.

Začali brutálně přítomné studenty (nejen ty) bít obušky, mlátit a kopat. Studenti utíkali do blízkých ulic zakrvácení se schovat. Po 21. hodině demonstrace byla utišena.⁴⁵

Došlo také k pozdější důležité události, a to, že jedna žena viděla na zemi mrtvého studenta během brutálního zásahu složek. Ještě ten samý večer odvysílala Svobodná Evropa tuhle zprávu. Vyvolalo to obrovskou vlnu nenávisti vůči státním představitelům, jako mohli něco takového dopustit. Následující den odvysílalo rádio jméno údajného mrtvého studenta Martina Šmída z Matematicko-fyzikální fakulty, a po přezkoumání došlo další dny k vyvrácení této fámy. Je nutné brát v úvahu, že jak to přesně 17. listopadu 1989 s „mrtvým studentem“ bylo a kdo podal rozkaz brutálně zmlátit studenty, nikdo neví. Jediné, co se naprosto přesně ví, že od tohoto okamžiku začala revoluce nazývaná „sametová“. Sametová revoluce tak odstartovala události, které zaskočily celý národ včetně slábnoucí KSČ.⁴⁶

3.4 Sametová revoluce

Tvrdý a nelidský zásah proti studentům 17. listopadu vyvolal reakci studentů pokračovat veřejně protestovat proti stávajícímu režimu. Studenti DAMU hned 18. listopadu založili stávkový výbor. Chtěli zrušit cenzuru, prošetřit násilí na Národní třídě, osvobození politických vězňů a vést dialog s celou společností Československa. Dostalo se jim téhož dne podpory herců na významné schůzce v Realistickém divadle, kde nejen přítomné herce, ale také diváky v hledišti informovali o událostech 17. listopadu samotní zbití studenti.⁴⁷ Dále došlo k navázání kontaktu mezi studenty, herci a protirežimní opozicí. Studenti a herci byli mnohem radikálnější než samotná opozice. Společně se dohodli na týdenní stávce vysokých škol a divadel v Praze na dvouhodinné generální stávce, která by se uskutečnila 27. listopadu. Množily se letáky s podněcováním stávek na celém území Československa, podepisovaly se manifesty proti odsouzení zákroku 17. listopadu na Národní třídě.⁴⁸

V následujících dnech se k nim připojili i studenti vysokých škol po celém Československu. 19. listopadu již pražská a bratislavská divadla plně diskutovala se

⁴⁵ SLAVÍK, s.180–182; BURAKOWSKI, GUBRYNOWICZ, UKIELSKI, s. 323.

⁴⁶ RYCHLÍK, s. 321.

⁴⁷ BURAKOWSKI, GUBRYNOWICZ, UKIELSKI, s. 326.

⁴⁸ RYCHLÍK, s. 325–335.

studenti. Dokonce i členové SSM odmítli schválit zásah policejních složek na Národní třídě a rozhodli se spolupracovat se studenty. Ještě téhož dne vzniklo v Činoherním klubu nekomunistické hnutí *Občanské fórum* (OF) za účasti Havla, aktivistů z řad nezávislých studentů, církve, umělců a předních představitelů opozice. Hlavními představiteli OF se stali kromě Havla také Jiří Křížan a Alexandr Vondra. OF sestavilo svůj program nazvaný „*Provolání Občanského fóra o jeho ustanovení a jeho požadavcích*“ a podepsali ho zejména signatáři Charty 77, občanská opoziční hnutí i mluvčí studentů. OF mělo pomáhat studentům s demonstracemi a začít vést dialog s dosavadní komunistickou vládou. Tento den ještě v Bratislavě vznikla organizace *Veřejnost proti násilí* (VPN) Společně měli cíl docílit demokratizace.⁴⁹

Dne 20. listopadu vypukla celostátní generální stávka vysokých škol a divadel. Masově se demonstrovalo po celém Československu. Vznikala spontánně lokální OF, kam vstupovali všichni občané, kteří již nadále nechtěli komunistickou diktaturu a ctíli demokratickou snahu. Všude se diskutovalo, plakáty se kdekoliv věšely, cinkalo se klíči. 21. listopadu při další demonstraci na Václavském náměstí z balkonu Melantrichova nakladatelství poprvé hovořil Havel, přednesl program OF. Herci mluvili o smyslu demokracie. Demonstranti měli desítky vlastnoručně vyrobených transparentů s hesly jako „Jakeše do koše“, „Konec KSČ“, „Ať žije Havel“. Stejná situace se odehrávala v Bratislavě na náměstí Slovenského národního povstání, kde zas přední představitelé VPN jako byl Kňažko a Alexandr Dubček promlouvali se svými programy. 22. listopadu se studenti také snažili jezdit po celém Československu stávkovat a informovat veškerou veřejnost o událostech od 17. listopadu doposud, o programu OF, o Havlovi, o tom, jaký mají cíl, na místa, kde se třeba kvůli nedostatečným sdělovacím prostředkům skoro žádné zprávy nedonesly.⁵⁰

Dne 23. listopadu začala živě československá televize vysílat i přenosy z demonstrací, protože se její zaměstnanci rozhodli podpořit založení své OF, a tím skončila cenzura médií. Konečně už každý věřil, že v Praze se opravdu dějí změny. Zakázaná zpěvačka po Pražském jaru Marta Kubišová poprvé zazpívala znovu před

⁴⁹ HONAJZER, Jiří, *Občanské fórum: vznik, vývoj a rozpad*, Praha 1996, s. 10–12; EMMERT, *Svobodné*, s. 111–113.

⁵⁰ BURAKOWSKI, GUBRYNOWICZ, UKIELSKI, s. 329; SLAVÍK, s. 184–214.

celým národem svou písní „*Modlitba pro Martu*“.⁵¹ Studenti nechtěli přestat nechat své iniciativy, byli rozhodnuti vydržet, dokud nedojde k definitivnímu pádu režimu.⁵² 24. listopadu rezignovali všichni příslušníci předsednictva ÚV KSČ včetně generálního tajemníka Jakeše, neměli už podporu ani ze Sovětského svazu. Místo po Jakešovi získal Karel Urbánek.⁵³ 25. listopadu se v 10 hodin uskutečnila mše za svatou Anežku Českou v katedrále svatého Víta. Mši sloužil tentokrát kardinál Tomášek a vysílala ji československá televize jako v pořadí teprve druhou mši.⁵⁴

Během 25. a 26. listopadu se uspořádaly historicky největší demonstrace v dějinách Československa v Praze na Letné v odhadovaném počtu sedm set tisíc lidí. 26. listopadu jednal Havel s Adamcem. Adamec dostal možnost adekvátně promluvit k demonstrantům, avšak kvůli svým komunistickým průpovídkám byl naprosto vypískán. Během 26. listopadu promluvili k davu také vybraní zástupci divadelníků, dělnické třídy, sportovců, horníků i duchovně věřících. Konečným bodem této akce se stal řetěz vytvořený ze spojených rukou všech přítomných, dlouhý od Letné až k Pražskému hradu. Ještě téhož večera složil pod tlakem stranickou funkci Miroslav Štěpán, tímto krokem už KSČ ztratila veškerou moc.⁵⁵ 27. listopadu proběhla domluvená dvouhodinová generální stávka, které se zúčastnily mimo jiné i nejrůznější podniky, závody a všichni požadovaly svobodné volby. 29. listopadu konečně prosadilo OF zrušení vedoucí úlohy KSČ včetně marxisticko-leninské teze. Dále požadovalo abdikaci Husáka na post prezidenta nejdéle do 10. prosince. Pověřením vytvořením nové vlády České republiky byl František Pitra. S Pitrou měl spolupracovat Adamec, který stále zastával funkci premiéra. Jenže Adamec se rozhodl nakonec vzdát své funkce 7. prosince (zřejmě kvůli možné kandidatuře na prezidenta) a nahradil ho Slovák Marián Čalfa. 9. prosince byl Čalfa zmocněn sestavením nové vlády. Důležitá ministerstva, jako bylo ministerstvo zahraničních věcí, obsadil Jiří Dienstbier a ministerstvo financí Václav Klaus. Hlavní ministerstvo vnitra skončilo v rukách premiéra Čalfy spolu se slovenským katolíkem Jánem Čarnogurským a místopředsedou vlády KSČ Valtrem Komárkem (v dalším roce vystoupil z členství KSČ). 10. prosince

⁵¹ Rodinný archiv (Mladá fronta, 23. listopad 1989, ročník XLV).

⁵² EMMERT, *Moderní*, s. 287.

⁵³ BLAŽEK, s. 45.

⁵⁴ Rodinný archiv (Mladá fronta, 25. listopad 1989, ročník XLV).

⁵⁵ SLAVÍK, s. 217.

prezident Husák abdikoval a do 14 dnů se měl zvolit nový prezident. Do té doby stále studenti stávkovali.⁵⁶ 11. prosince odvysílala sovětská televize rozhovor s Havlem. Havel na otázku, jak si představuje budoucí vztahy mezi ČSR a SSSR, odpověděl následovně, „*Chceme žít v přátelských vztazích se všemi státy na světě, a samozřejmě především s těmi, které mají rozhodující vliv v dnešní době, tj. se SSSR a USA.*“⁵⁷ Historický okamžik se stal 23. prosince, kdy ministr zahraničí Dienstbier spolu s německým ministrem zahraničí Hansem-Dietrichem Genscherem přestřihli ostaté dráty tzv. *železné opony* v blízkosti Rozvadova. Nyní už nic nebránilo svobodné cestě vycestovat do sousedních států bez jakéhokoliv strachu a povinnosti víza.⁵⁸

3.5 Havel na Hrad

Po demonstracích na Letné OF diskutovalo o novém prezidentu Československa. V potaz připadalo několik jmen. Hlavním kandidátem byl pochopitelně Václav Havel. Někteří uvažovali také o Alexandru Dubčekovi, který měl samozřejmě podporu na Slovensku. Nepřekvapivou kandidaturu od KSČ měl rezignovaný premiér Ladislav Adamec. Přední členové OF byli jednoznačně pro Havla. Současně si byli vědomi, že VPN určitě bude chtít Dubčeka. Nicméně nedopadlo to tak. VPN za dané situace nechtělo Dubčeka, a ani nepožadovalo v podstatě slovenské národnosti prezidenta Československa. Dubček přesto kandidoval. Přímou volbu na prezidenta v této době OF ani VPN nechtěly. Nakonec se Čalfa rozhodl podpořit Havla a pro Dubčeka získal místo předsedy Federálního shromáždění. Studenti ve svých stávkách pokračovali, protože si přáli nekomunistického prezidenta a skandovali hesla na podporu Havla zejména heslem „Havel na Hrad“ až do 29. prosince, kdy se stal jednoznačně zvolený poslanci novým prezidentem Václav Havel. Tím skončila definitivní moc komunistického režimu v Československu a také sametová revoluce.⁵⁹

Po nástupu do prezidentského úřadu vyhlásil Havel 1. ledna 1990 doposud největší amnestii. O měsíc později ukončila činnost StB a podepsala se dohoda s Moskvou o opuštění sovětských jednotek z Československa. V dubnu téhož roku konečně přijel papež Jan Pavel II.

⁵⁶ RYCHLÍK, s. 351–357.

⁵⁷ Rodinný archiv (Svobodné slovo, 13. prosinec 1989).

⁵⁸ SLAVÍK, s. 261.

⁵⁹ RYCHLÍK, s. 362–366.

Občanské fórum ve spojení s VPN pomohlo Československu k vůbec prvním svobodným volbám. Nakonec komunistický režim přenechal moc Občanskému fóru zcela bez odporu, což zapříčinila jeho dosavadní nestabilita a neschopnost. Na druhou stranu je nutné brát v úvahu, že komunistická strana nadále zůstávala značnou součástí demokratického politického systému jako téměř jediná v Evropě. Nedošlo k jejímu zákazu. Z OF se stalo opravdové politické hnutí, které svobodní volby v létě 1990 vyhrálo.⁶⁰ K samotnému pádu komunistického režimu přispěla nejen mladá generace zejména vysokoškolských studentů, kteří po padesáti letech získali svobodu pro Československo, ale také veškerá mezinárodní situace v osmdesátých letech 20. století. Československo se stalo kromě Rumunska poslední zemí v zanikajícím Sovětském bloku.⁶¹

⁶⁰ HONAJZER, s. 47; BLAŽEK, s. 45.

⁶¹ SLAVÍK, s. 264.

4 POLSKO V 80. LETECH 20. STOLETÍ

Osmdesátá léta 20. století v Polsku znamenala postupný úpadek komunistické diktatury pod kuratelou Sovětského svazu, který zemi ovládal od vzniku Polské lidové republiky (PLR) 1947 až do vítězství demokracie v roce 1989. Polsko tak 44 let muselo poslouchat tamní režim se všemi mimořádnými opatřeními.⁶²

V průběhu osmdesátých let docházelo k několika změnám ústavy. Vzniknul ústavní soud, pozice ombudsmana voleného Sejmem a mnoho dalších institucí. Je nutné brát v úvahu, že jednotlivé novelizace ústavy nebyly rovnou demokratické, ale pouze liberální. Plnohodnotná demokratická novelizace se uskutečnila až v dubnu 1989. Přesto můžeme právě v Polsku zaznamenat vůbec první postup budování nového politického systému směřovaného demokratickou cestou. Důležitou roli hrála také polská katolická církev, která se již od začátku osmdesátých let 20. století snažila o demokratizaci Polska a dostávalo se jí nejen obrovské podpory z Vatikánu, ale také z celého západního světa.⁶³

Období osmdesátých let 20. století přinášelo kvůli stále rostoucí ekonomické krizi rovněž početné protesty a nejrůznější aktivity opozičních hnutí. Krize však způsobovala i neustálou emigraci z Polska na Západ. Lidé už chtěli změnu v podobě lepšího životního standardu. Ti, co měli štěstí vycestovat i jenom do sousedních zemí, tak častokrát zjistili, že i tam, přesto že byli taktéž komunistickými státy, se měli nesrovnatelně lépe než v Polsku.⁶⁴

Osmdesátá léta lze také vylíčit jako dobu, kdy Polsko ovládal jeden konkrétní člověk a tím byl generál Wojciech Jaruzelski, za kterého se ekonomická situace stala ještě fatálnější, došlo k úpadku komunistické moci a následné demokratizaci Polska.⁶⁵

4.1 Karneval Solidarity

⁶²BURAKOWSKI, GUBRYNOWICZ, UKIELSKI, s. 72.

⁶³KUBÁT, Michal, *Vývoj a proměny státního zřízení Polska ve 20. století: institucionálně politická studie*, Praha 2006, s. 107–108.

⁶⁴BURAKOWSKI, GUBRYNOWICZ, UKIELSKI, s. 86.

⁶⁵Tamtéž, s. 98.

Návštěva Svatého otce v roce 1979 zapříčinila v následujícím roce vypuknutí bojů za svobodu v podobě letních stávek. Během léta 1980 se situace v Polsku kvůli ekonomické situaci značně zhoršila. Cena masa se projevila jako prvotní náznak v podobě protestů několika podniků. Dále nebyl dostatek primárních potravin a zároveň rostla poptávka po spotřebním zboží, které nebylo jen tak k dostání.⁶⁶ Lidé stávkovali nejen za lepší sociální a platové podmínky, ale také kvůli politické situaci, například chtěli povolit zakládání nezávislých odborů (ve státech řízených Sovětským svazem tohle nebylo možné, jednalo se pouze o odbory řízené státem).⁶⁷

Stávkovalo se v podstatě všude, nejvíce však v Gdaňských loděnicích. 16. srpna 1980 vznikl Mezipodnikový stávkový výbor, ve kterém se spojili dělníci z mnohých podniků, a v jejich čele stál tehdejší elektrikář gdaňské loděnice Lech Wałęsa. Zde také začala spolupráce vytvářejícího opozičního hnutí s římskokatolickou církví, která se projevila právě na bráně Leninových loděnic obrazy církevního charakteru například Pannou Marií i papežem Janem Pavlem II.⁶⁸ Komunistická vláda tak musela jednat a dát najevo určitou benevolentnost. Tato skutečnost dala za vznik dohody podepsané mezi představiteli vlády a mezipodnikovým stávkovým výborem 31. srpna pojmenované jako „Srpnová dohoda“. Díky této dohodě došlo ke svolení zakládání nezávislých odborových hnutí. V důsledku toho vzniklo mnoho hnutí po celém Polsku, až se nakonec sloučily do nejznámějšího polského hnutí nazývaného Nezávislý samosprávný odborový svaz (NSZZ) Solidarity. Nastala doba s názvem „Karneval Svobody“. Nikdo nepředvídal, že hnutí Solidarity dokáže spojit bezmála 10 milionů Poláků i z vědeckých a kulturních odvětví, dále obnoví mediální mezinárodní pozornost ve světě, a opět probudí polské vlastenectví v boji proti komunistickému režimu.⁶⁹ Solidarity se stala bojem dělníků za socialismu a získala si na svoji stranu i Vatikán. Ustavičně se přiměla k touze po svobodě, k žádnému teroru na lidských životech. Samotná legalizace Solidarity trvala šestnáct měsíců. V této době se zrodily i další nově vznikající organizace, např. Nezávislé sdružení studentů, Solidarity soukromých zemědělců či Solidarity živnostníků. Dále se rozšířila činnost samotné Solidarity i do televizních

⁶⁶ KUBÁT, Michal, *Demokracie v Polsku: politický systém Polské republiky (1989–2005)*, Praha 2005, s. 28–34.

⁶⁷ PACZKOWSKI, Andrzej, *Půl století Polska: 1939–1989*, Praha 2000, s. 288–290.

⁶⁸ DAVIES, Norman, *Polsko: dějiny národa ve střední Evropě*, Praha 2003, s. 359–361.

⁶⁹ BURAKOWSKI, GUBRYNOWICZ, UKIELSKI, s. 93–95.

a rozhlasových vysílání.⁷⁰ Hnutí Solidarita usilovalo o nejrůznější práva, ať už se jednalo o oblast národní, sociální, pracovní či dokonce chtělo začít vykládat dějiny Polska přesně tak, jak je interpretovali historici, a ne tak, jak je vykládá Sovětský svaz.⁷¹

4.2 Válečný stav

Vývoj Polské lidové republiky směrem k demokratickému smýšlení vyvolával strach v komunistických vládách, kvůli potažmo možné iniciativě sousedních zemí k napodobování Polska. Neustálé akce Solidarity na podporu svobodu vzbuzovaly hrozbu pro komunistickou moc, která se čím dál více potýkala s neustálými problémy směřující ke zhroucení své ideologie. V tomto ohledu museli polští komunističtí generálové neprodleně jednat a zarazit narůstající moc Solidarity. Současně se chtěli vyvarovat tzv. „bratrské pomoci“ od Sovětského svazu, ale přesto si zachovat udržení svého postavení podle Varšavské smlouvy.⁷²

Dne 13. prosince 1981 o půlnoci vyhlásila Státní rada včele s generálem Wojciechem Jaruzelským válečný stav. Válečný, též nazýván výjimečný, stav se stal ústředním mezníkem polských moderních dějin. Tato situace napomohla k zachování socialistických reforem v rámci uspokojení výhrad ze strany sovětského establishmentu. V ulicích se najednou objevily tanky s početnou armádou, došlo k vyhlášení zákazu vycházení, polské hranice se uzavřely. Moc v zemi začala náležet armádě tzv. Vojenské radě národní spásy (Wojskowa Rada Ocalenia Narodowego, WRON). Zároveň však zůstali na svých pozicích i civilní činitelé, kteří vykonávali nadále své dosavadní funkce pro stát. Je nutné brát v úvahu, že vyhlášený válečný stav zdánlivě neovlivnil ústavu v zemi, ale přesto přispěl k ukončení dominance Polské sjednocené dělnické straně (PSDS), jelikož strana přestávala být hlavní hybnou silou v Polsku. Prakticky vzato nastala autoritativní vláda, někdy označována jako „bonapartismus“, která požadovala ve prospěchu národního vcítění na úkor komunistických idey. Přes to všechno tento vojenský puč vyvolal podporu v rámci válečné sounáležitosti v zemích Varšavské

⁷⁰ JACEK, Jan, a kol., *Mezi dvěma transformacemi: Československo a Polsko v letech 1947(1948) – 1989*, Praha 2001, s. 127–214.

⁷¹ CHWALBA, Andrzej, *Polsko 1989–2008: dějiny současnosti*, Brno 2009, s. 12–13.

⁷² DAVIES, s. 325–338.

smlouvy.⁷³ V této době si byl již Sovětský svaz vědom toho, že si nemůže dovolit riskovat invazi do Polska, protože by tím ohrozil hlavně svoji zemi, neměl na to sílu. Mohlo by dojít k ukončení dosavadní snaze ve vztahu k Západu, následovaly by nejrůznější sankce a vše by tak poškodilo všeobecně komunistickou ekonomiku v Sovětském svazu. Zároveň se obával občanské války, kde by Solidarita představovala hlavní odpor proti vojákům. Předseda KGB Jurij Vladimirovič Andropov se vyjádřil takto, „*Nemáme v úmyslu zavádět vojska do Polska [...] I kdyby Polsko spadlo pod kontrolu Solidarity, budiž [...] Musíme se starat především o své vlastní země.*“⁷⁴

Během začátku válečného stavu vznikla organizace Vlastenecké hnutí národního obrození, jejímiž členy byli lidé staršího věku a s nacionalistickým a katolickým smýšlením, kteří se měli snažit navázat vztah s církví v čele s papežem Janem Pavlem II. Samotné vztahy byly dlouhodobě napjaté na obou stranách, církev žádala po vládě dodržování lidských práv. Jan Pavel II. dokonce poslal kvůli vyhlášení válečného stavu Jaruzelskému kritický dopis.⁷⁵

Po roce 1981 se stále více změn opět vracelo do minulých let před zrodem Solidarity. Došlo totiž k jejímu neočekávanému zákazu. Představitelé opozice byli silně perzekuováni. Nuceně se rozhodovali mezi přijetím spolupráce s establishmentem nebo opakem. V podstatě se nejednalo o nic nového, co by již v polských dějinách neznali, podepsat nebo nepodepsat součinnost s režimem.⁷⁶ Tvrdé represe proti lidem způsobily ztráty zaměstnání a s tím opět spojené emigrace z nutnosti. Církev také přispěla ke vzniku několika výborů poskytující azyl ve farnostech zadrženým lidem a příslušníkům opozice. Dále se stala místem svobodného kulturního života, nejen církevního přesvědčení.⁷⁷

V průběhu osmdesátých let stále vykazovala společnost stále větší známky znepokojení. Nikdo nebyl schopný vyřešit podstatné problémy přetrvávající již z let předchozích. Společnost byla ještě více deprimovaná, přála si vytvoření nového

⁷³ KUBÁT, *Vývoj*, s. 108–115.

⁷⁴ GOMPERT, David C., BINNENDIJK, Hans, LIN Bonny, *Blinders, Blunders, and Wars. What America and China Can Learn*, Santa Monica 2014, s. 139–140.

⁷⁵ BURAKOWSKI, GUBRYNOWICZ, UKIELSKI, s. 100–103.

⁷⁶ DAVIES, s. 362–363.

⁷⁷ BURAKOWSKI, GUBRYNOWICZ, UKIELSKI, s. 103.

politického systému.⁷⁸ Dokonce i Československo mělo lepší životní standard než Polsko, čehož si všichni byli vědomi. Nedostatek základního zboží a jeho maximálně určený přiděl vzbuzovaly u lidí staršího věku zkušenost z dob totalitních režimů. Jednalo se například nejen o máslo, ale také třeba o mýdlo, dokonce i o obuv.⁷⁹ Pocit bídy tak přiměl Poláky k zamyšlení nad jakýmsi tolerujícím vlastním podnikáním v podobě obchodu, čím se mezi lety 1981–1985 zvýšila produktivita v soukromém odvětví. Ten se stal nedílnou součástí i podpory undergroundu. Lidé si začali uvědomovat, že příslušnost ve straně nepřinášela žádné benefity a že kvůli tomu klesl počet dělníků pracujících pro režim. Naopak myšlenky zoufalství je povzbudily do neustále větší aktivizace v rámci utajované Solidarity. Prosincovým převratem totiž odkaz Solidarity nezanikl. Zcela pochopitelně tak tajně vycházela nejrůznější samizdatová literatura, divadelní hry, také se rozmnožovaly letáky, tvořily transparenty i případně postupná aktivita nelegální Solidarity veřejnými výstupy.⁸⁰ Můžeme říct, že touha po necenzurované kultuře se stávala nedílnou součástí každodenního života nekomunisticky smýšlející společnosti. Dokonce se zpívaly upravené protestní písně ze západního světa i přednášely verše z klasické polské literatury.⁸¹ Pozornost se věnovala také čím dále více zahraničním rádiům, například Rádio Svobodná Evropa a Radio Vaticana, která se vyjadřovala a koncentrovala zvláště na Polsko.⁸²

Polsko zaujímal z pohledu Sovětského svazu důležité postavení. Pokud by situace vyvíjela špatně a vyžadovala sovětskou intervenci, nedošlo by k okamžitému rychlému zásahu. Nebylo možné, aby Sověti ztratili Polsko, a zároveň nebylo v jejich silách ho trvale obsadit. Současně si nemohli dovolit zkazit pověst o jejich mírumilovnosti spojenců. Dřívější zásahy v Maďarsku a poté v Československu se staly v podstatě definitivní intervencí, protože další, v pořadí třetí zásah, v rámci Varšavské smlouvy by se projevil jako konečný.⁸³ Leonid Iljič Brežněv se proto vyjádřil následovně, „*Polsko není Československo ani Afghánistán*“.⁸⁴

⁷⁸ JACEK, Jan, a kol., s. 127–130.

⁷⁹ DAVIES, s. 372–373.

⁸⁰ BURAKOWSKI, GUBRYNOWICZ, UKIELSKI, s. 96–99.

⁸¹ DAVIES, s. 339–341.

⁸² DAVIS, John R., *Some Reflections on 1989 in Poland*. In: *The Polish Review*, 44, 1999, 4, s. 390.

⁸³ DAVIES, s. 386–387.

⁸⁴ DURMAN, Karel, *Útěk od praporů: Kreml a krize impéria 1964-1991*, Praha 1998, s. 244.

Konečné zrušení válečného stavu nastalo 22. července 1983. V souvislosti s jeho koncem polský komunistický režim udělal vstřícný krok směrem ke kultuře a toleroval důkladnější debatu s členy zakázané Solidarity.⁸⁵ Dále je nutné brát v úvahu, že nástupem Michaila Gorbačova do funkce generálního tajemníka Ústředního výboru Komunistické strany Sovětského svazu a jeho politikou glasnost' a perestrojka ve druhé polovině osmdesátých let se v Polsku snížila určitá závislost na sovětském vedení, a mohlo tak dojít ke kompromisu. Sám Jaruzelski pochopil, že nelze pokračovat v původních stranických šlépějích, a musel dále postupovat směrem k součinnosti občanům. Avšak cenzura zde zůstávala nadále až do samotného pádu polského komunismu. Jeden z hlavních vězňů zatčených při stanném právu během válečného stavu a dřívější Jaruzelského protivník Lech Wałęsa se stal nositelem Nobelovy ceny za mír v roce 1984.⁸⁶

4.3 Církev a její role v 80. letech 20. století

V roce 1978 byl kardinál Karol Wojtyła zvolen novým papežem. Do té doby to bylo něco opravdu nečekaného a mimořádného, jelikož se jednalo o prvního neitalského papeže od roku 1523. Pro polský národ to znamenalo určitou naději, pro komunistický systém však zároveň velikou hrozbu. Katolická církev měla v Polsku odjakživa silnou dominanci, ale v této době její moc ještě zřetelněji posílila. V podstatě byla jedinou zemí komunistického bloku, kde církev dosáhla takové pozice.⁸⁷

Poprvé přijel nově zvolený papež, který přijal jméno Jan Pavel II., do Polska v roce 1979, do té doby lidové Polsko kontakty s Vatikánem zanedbávalo. Papež se nebál mluvit o tématech jako demokracie, lidská práva i dějiny polského národa. Všichni vítali papeže s nadějí na lepší zítřky, povzbuzoval v lidech víru. To ovšem neznamenovalo, že by tohle PSDS nechala jen tak být. Všechno bylo striktně vedeno opačným dojmem, aby se zapříčinilo jakékoliv pozitivní odezvě, která by představovala jakýkoliv způsob entuziasmu. Televizní vysílání proto ukazovala z papežovy návštěvy

⁸⁵ KUBÁT, *Vývoj*, s. 108.

⁸⁶ JACEK, Jan, a kol., s. 183–195.

⁸⁷ CHWALBA, s. 13–16.

jen to, co bylo schválené cenzurou, případně se snažila jednotlivé záběry přestřihávat k obrazu propagandy své ideologie.⁸⁸

Církev hrála od začátku nepokojů mezi režimem a opozicí úlohu určitého zprostředkovatele, ale postupem času se stávala součástí boje za svobodu v podpoře demokratických změn v Polsku. Římskokatolická církev nikdy nebyla politická instituce, avšak mnohdy neměla na vybranou než teď vkročit do politiky. Nepřetržitě upozorňovala na neustálé porušování lidských práv. Snažila se o určitou charitativní podporu stoupencům z řad členů opozice, perzekuovaným rodinám, lidem propuštěným ze zaměstnání a mnoha dalším. Komunistická strana o dobročinnosti církve věděla, a proto častokrát i hrubě zasahovala. Například vydírala představitele katolické církve, zesměšňovala je před polským národem, zatýkala je, dokonce se i dopouštěla politických vražd, kdy v letech 1984–1989 zemřelo několik desítek kněží. Jeden z nejznámějších nešťastných konců v polské církvi se týká umučeného kněze Jerzyho Popiełuszka z farnosti ve Varšavě. Poté, co skončil válečný stav, pořádal Popiełuszko každý týden „*vlastenecké mše*“, což vyvolalo u tajné policie antipatie. Rozhodla se k radikálnímu odstranění již zmíněného faráře, a proto jej v říjnu 1984 někdy uprostřed noci její příslušníci v autě doslova umučili a následně tělo hodili do vodní přehrady. Problém nastal ve chvíli, kdy to viděl svědek, pomocník faráře, který jim uprchl. Samozřejmě se rozšířily zvěsti o tragickém konci oblíbeného kněze i nalezení jeho těla, avšak stranické podání zpráv vzbuzovalo naprostou nedůvěru. PSDS musela okamžitě konat a Jaruzelski rozhodl následovně. Poprvé v komunistickém Polsku bylo vidět, jak tamní režim vyšetřoval a poté soudil viníky spáchaného činu. Do té doby to bylo něco neuskutečnitelného. V souvislosti s tím je možné současně vidět zbavení nedotknutelnosti být příslušníkem strany a také bezprostředně selhávání komunistického režimu jako takového.⁸⁹

Někteří komunisté chtěli s církví vycházet z mnoha důvodů, ať už se jednalo o zachování míru či z osobních důvodů. Vysoce postavení představitelé církve také stále chtěli neustálý kontakt s režimem, a to kvůli domluvení opětovné vizitace Svatého otce. Komunisté plánovanou návštěvu papeže v roce 1982 zamítli. Až roku 1987 mu povolili

⁸⁸ PACZKOWSKI, s. 274–276.

⁸⁹ DAVIES, s. 409.

setkání s polským národem.⁹⁰ V této době se katolická církev stala více předmět jednání mezi ní a samotnou zemí. Došlo k zákonu o svobodném vyznání, zákonu o vzájemném vztahu mezi církví a státem i o bezpečnosti kněží. Všechny zmíněné zákony můžeme považovat za určitý prvek na cestě za demokracií, kam Polsko směřovalo.⁹¹

⁹⁰ JACEK, Jan, a kol., s. 214–220.

⁹¹ KUBÁT, *Vývoj*, s. 172–174.

5 KONEC KOMUNISTICKÉHO REŽIMU V POLSKU

Polský komunismus se blížil ke svému konci. Od roku 1985 se Jaruzelski v podstatě vzdával nějaké pokračující ideologické politiky a upoutal svoji pozornost zcela pragmatickým směrem. Na podzim 1986 dokonce došlo v rámci amnestie k propuštění politických vězňů. Opozice vznášela určité podněty, idey na dosavadní vládu, avšak odezva ze strany byla nepatřičná. Jakýkoliv podnět tak skončil neúspěchem.⁹² Sám Wałęsa chtěl uskutečnit dialog s hlavními činiteli vládní strany, pokud dojde k legalizaci Solidarity. Mnozí z řad aktivních členů Solidarity nevěřili, že vyjednávání s komunisty povede k úspěchu a zároveň celou situaci považovali za ošemetnou. Nicméně Wałęsa byl stále přesvědčen jednat o kompromisu s PZPR, na základě toho vyhlásil prozatímní výbor NSZZ Solidarity, jejíž členi smýšleli rovněž jako Wałęsa.⁹³ Koncem osmdesátých let Polsko zažilo kolektivní protesty v období od jara do léta, opět v Gdaňsku i na jiných místech země. Paradoxně establishment přiměl Wałęsu k tomu, aby demonstranty přinutil opět k dané práci. Na oplátku Wałęsa požadoval příslib, že se uskuteční setkání mezi stranou a opozicí. S nesmírnými rozpaky komunisté museli souhlasit s nevyhnutelnou diskusí se stále ilegální Solidarity.⁹⁴ Všichni si začali uvědomovat danou situaci jako ztrátu legitimacy. Jaruzelski pochopil, že patřičná spolupráce s opozicí je nezbytná ke zdolání krize, se kterou se Polsko stále více potýkalo. Od února 1988 nastala hyperinflace, jež se projevila nejen na základních potravinách, palivech, ale i na věcech spojených s požitkem, jako jsou alkohol a cigarety. Daná situace ihned vyprovokovala společnost k revoltě. V dubnu téhož roku továrny v Gdaňsku a Nových Hutích opět stávkovaly. Policie musela tvrdě zasáhnout a stávky ukončit.⁹⁵

Právě stávky z jara 1988 byly chápány jako počátek změny, jež později pomohla opozici směřem k demokratizaci. I když nedopadly úplným vítězstvím, dodaly přesvědčení, že změna politického systému určitě brzy nastane.⁹⁶ V letních měsících se opět začalo stávkovat, horníci nechali své práce v dolech, a postupně se stávky rozšířili až do Gdaňských loděnic. Vládní stranu i opozici to určitým způsobem překvapilo.

⁹² DAVIES, s. 406–411.

⁹³ BURAKOWSKI, GUBRYNOWICZ, UKIELSKI, s. 107–108.

⁹⁴ DAVIES, s. 411–412.

⁹⁵ BURAKOWSKI, GUBRYNOWICZ, UKIELSKI, s. 109.

⁹⁶ CHWALBA, s. 18.

Nicméně v popředí stávek stála právě nová generace mládeže, která působila radikálněji než kdy jindy předtím.⁹⁷ V této době se režim dostal do předposlední fáze svého konce, před samotným pádem následujícího roku 1989.⁹⁸ Právě začátkem roku 1989 se komunistický režim v Polsku začal vůbec jako první rozpadat v rámci střední Evropy. Doposud nikdo z jiných komunistických zemí neprojevoval charakter úpadku, a dokonce ani jedna dominantní politická strana neustoupila ve své vůdčí pozici.⁹⁹

5.1 Ke kulatému stolu

Polský komunistický režim se přiměl k důležitému postupu. Jaruzelski si po posledních stávkách uvědomoval, že nezbyvá nic jiného než pustit se do zatím neformálního vyjednávání s členy opozice. Avšak v podstatě všichni si uvědomovali, že jarní stávky byly jen začátkem, neboť nastoupila další generace s ještě větší radikální aktivitou a odhodlaností bojovat proti dosavadnímu politickému systému. Nicméně to zapříčinil Sovětský svaz v čele s Gorbačovem, který svým stanoviskem dal zřetelně najevo, že skončil s dosavadním uznáváním Brežněvovo doktríny. Jasně ujistil polské komunisty, že s jeho jakoukoliv pomocí již nemohou dále počítat. Z toho důvodu se museli obrátit právě na opozici, která stále chtěla znovu legalizovat Solidaritu.¹⁰⁰

Mezitím docházelo k dalším stávkách v několika vlnách. Solidarita se více zviditelňovala, snažila se o větší propagaci a stále požadovala svoji legalizaci. Wałęsa již dva roky usiloval o nezbytnosti dialogu s hlavními členy strany, přičemž zástupci mladé generace v podstatě chtěli definitivní konec komunistické strany u moci. Výsledkem těchto několika okolností Jaruzelski svolal 21. srpna schůzi s politickým vedením a vůbec prvně se přítomní činitelé shodli na možném jednání s Wałęsou. Posléze o pět dní později národní televize vysílala projev ministra vnitra Czesława Kiszczaka, kde sdělil informaci o navrženém shromáždění s opozicí u kulatého stolu.¹⁰¹

5.2 Kulatý stůl

⁹⁷ PACZKOWSKI, s. 348.

⁹⁸ KUBÁT, *Vývoj*, s. 117–136.

⁹⁹ DAVIES, s. 412–413.

¹⁰⁰ CHWALBA, s. 16–17; JACEK, Jan, a kol., s. 127–130; DURMAN, s. 383–389; BRUMBERG, Abraham, *Poland: The Demise of Communism*. In: *Foreign Affairs*, 69, 1989, 1, s. 77.

¹⁰¹ BURAKOWSKI, GUBRYNOWICZ, UKIELSKI, s. 109–110.

Polská cesta za demokracií se odehrála na bázi kompromisu mezi komunistickou stranou a opozicí. Znakem procesu byl velký kulatý stůl, kde se vedly diskuse.¹⁰² Je zcela pochopitelné, že někteří vnímali diskusi u kulatého stolu v podstatě jako polské pojetí Gorbačovovy perestrojky, s cílem zlepšení situace v Polsku.¹⁰³ První zahájení mezi vládou a opozicí u kulatého stolu proběhlo 6. února 1989 ve 14:20 hodin. Kulatý stůl zvláště zhotovený kvůli tomuto jednání využili pouze v již zmíněný den a pak po definitivním skončení rozhovorů 5. dubna téhož roku. Na prvním jednání se sešlo 29 zástupců dosavadní vlády a 26 zástupců opozice. Celkově se zúčastnilo 344 osob z vlády a 242 osob z opozice. Specifickým účastníkem se stala církev v roli diváka. Přítomní účastníci si uvědomovali, že se jedná o něco mimořádného, co může přeměnit aktuální stav v Polské lidové republice. Smyslem setkání bylo dosažení kompromisu, protože nešlo vyhovět každému přednesenému nároku. Řešily se hlavně otázky ekonomických, politických reforem. Zároveň opozice věděla, že u kulatého stolu nevznikne demokracie jako taková, ale přesto se snažila o proces transformace dosavadního režimu k prvním demokratickým krokům. Stále taktéž trvala na legalizaci Solidarity, o čemž vládní strana stále nejevila konečný verdikt.¹⁰⁴

V průběhu valných schůzí docházelo k vzájemnému napětí. Každá ze stran se snažila něčím provokovat na tu druhou. Například byl slovně napadán Wałęsa i Jaruzelski. Klíčovou záležitostí se stal příchod některých věrohodných členů Solidarity do státní televize, kde mohli konečně obhajovat své postoje.¹⁰⁵ Během těchto schůzí narůstal počet stávek v nejrůznějších vlnách a na několika místech Polska. Obrovské studentské demonstrace v Krakově vyvolávaly nepokoje v podstatě již od začátku konání u kulatého stolu. Policie musela celé dny neustále zasahovat. I další týdny se nesly ve znamení nejen studentských, ale také dělnických protestů. Lze říct, že kulatý stůl společnost nevnímala příliš pozitivně. Mnozí tvrdili, že s komunisty vyjednávat nejde. Jaruzelskému nezbývala jiná alternativa než vzít v potaz stanovisko Solidarity.¹⁰⁶ Velice spornou záležitostí byla věc týkajícího se odškodnění lidí, kteří přišli o pracovní

¹⁰² KUBÁT, *Demokracie*, s. 19.

¹⁰³ CHWALBA, s. 18.

¹⁰⁴ BURAKOWSKI, GUBRYNOWICZ, UKIELSKI, s. 118–119.

¹⁰⁵ DAVIES, s. 413–414.

¹⁰⁶ BURAKOWSKI, GUBRYNOWICZ, UKIELSKI, s. 118–134.

místo v období válečného stavu nebo v důsledku spolupráce pro zakázanou Solidaritu. Zde se posléze shodli na vyšetřování každého konkrétního případu samostatně.¹⁰⁷

Jednání u kulatého stolu skončilo 5. dubna 1989, dokonce běžel v televizním vysílání. Během tohoto slavnostního ukončení Wałęsa a Kiszczak společně podepsali dokument *Dohoda u kulatého stolu*, čím jasně dali najevo vzájemný vztah k dalšímu politickému pokračování. Samotná realizace měla být v souladu se stanovenými daty. Výsledkem kompromisu mezi vládou a opozicí byla taktéž příprava voleb do parlamentu, která měla mít dvě kola, 4. a 18. června 1989. I když se stále jednalo o neúplné demokratické volby, byl to kladný výsledek pro další budoucnost. Po ukončení jednání u kulatého stolu se Solidarita 17. dubna dočkala legalizace. A to byl teprve jen začátek všeho dalšího, co následovalo. Dále Solidarita už směla publikovat své takřka necenzurované periodikum *Gazeta Wyborcza*, jakožto součást volební kampaně, a zároveň se jednalo o druhé v polské komunistické historii svobodné noviny. Zároveň i zakázané umělecké instituce od válečného stavu nyní mohly dostat prostor pro své legální pokračování. Lidé politicky činní od roku 1981, kteří přišli o zaměstnání, dostali znovu příležitost pracovat. Současně eminentní věcí se v Polsku stala úmluva o zrealizování svobodných voleb do čtyř let.¹⁰⁸ Atmosféra studentských a dělnických stávek po konci jednání u kulatého stolu se převážně uklidnila. Je však nutné brát v úvahu, že tímto neskončily komunistické praktiky v podobě zatýkání, mučení a jiných doposud nemorálních metod.¹⁰⁹

5.3 Volby 1989

Volby se uskutečnily 4. června 1989. Polsko volilo mezi čím dál více upadající komunistickou stranou a zároveň mezi sílící opozicí. Přesto právě komunistická strana ovládala největší monopoly v zemi a tím spíš věřila ve svůj úspěch. Na druhou stranu opozici již bylo umožněno mluvit do rádia a televizního vysílání, což do jisté míry přinášelo pozitivní odezvu. Tak či onak, volby dopadly následovně, i přes nečekanou nízkou volební účast. V prvním i v druhém kole voleb komunisté absolutně klesli v počtu hlasů dolů. Naopak Solidarita získala v podstatě naprostou většinu (jednalo se

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 123.

¹⁰⁸ DAVIES, s. 413–414.

¹⁰⁹ BURAKOWSKI, GUBRYNOWICZ, UKIELSKI, s. 124–133.

výhradně o dva kandidáty komunistické v prvním kole a o jedno kandidáta v kole druhém) a mohla tak začít vést Senát. Lidé tak dali najevo svůj postoj k dosavadnímu režimu. Takový překvapivý výsledek nikdo neočekával. Mnozí proto 4. červen označují jako den, kdy skončil komunismus v Polsku. Ačkoliv tu stále byla forma komunismu v podobě tajné policie, cenzury, působení komunistů se zmenšilo.¹¹⁰

Poté, co Solidarita zvítězila nad komismem v parlamentních volbách, musela PZPR okamžitě uspořádat prezidentské volby. Pokud by se volby odložily na dobu neurčitou, hrozilo pro komunistickou stranu ztrátu současného monopolu. Chtěli, aby prezident byl generál Jaruzelski. Představitelé Solidarity v tuhle chvíli kandidaturu Jaruzelského schvalovali, protože se báli možné reakce ze Sovětského svazu, a proto nechtěli poskytnout svého kandidáta. Jaruzelski však nečekaně ohlásil, že kandidovat nechce. Avšak začátkem července při schůzi Varšavské smlouvy se snažil přemluvit Jaruzelského ke kandidatuře sám Gorbačov. Zároveň společnost odmítala generála za prezidenta, nemohla mu taktéž zapomenout období válečného stavu. Nicméně Jaruzelski se po všech možných přemlouvání rozhodl kandidovat.¹¹¹ 19. července proběhla volba prezidenta republiky a tím se o jeden hlas generál Jaruzelski mohl stát. Jeho místo jakožto funkci tajemníka komunistické strany nahradil Mieczysław Rakowski, ale jen do té doby, kdy v srpnu Gorbačov nečekaným projevem oznámil „*Nebudeme se vměšovat do vnitřních záležitostí Polska. Poláci si musejí vyřešit své problémy sami!*“¹¹² Tímto dal jasně najevo své stanovisko a Rakowski podal demisi. Novým předsedou vlády ve funkci se stal katolík Tadeusz Mazowiecki. Nahradil komunistického generála Kiszczaka. Po čtyřiceti letech se stal předsedou vlády nekomunistický a současně katolický představitel. Jaruzelski ho pověřil vytvořením nové vlády. Během funkčního období Mazowieckiho konečně zanikla cenzura (duben 1990). Mazowiecki se dále snažil o zesílení postavení Solidarity, která směřovala stále více k vzestupu, ač definitivní úspěch ještě nebyl u konce.¹¹³ Je nutné brát v úvahu, že stále trvala určitá výstraha od tamního režimu. Neustále bylo Polsko součástí bloku Sovětské svazu. Stále byli komunisté u moci, drželi ve svých rukou důležitá

¹¹⁰ Tamtéž, s. 134–141.

¹¹¹ Tamtéž, s. 142–144.

¹¹² DAVIES, s. 415.

¹¹³ Tamtéž, s. 414–415.

ministerstva, bezpečnostní sbor a tajná police nadále zabíjela nevinné.¹¹⁴ 29. prosince došlo k podstatné změně v dosavadní ústavě, jednalo se o odstranění marxistické úvodní části a přeměně nového oficiálního názvu Polska na Polská republika. Můžeme říct, že čím dál více byli komunisté tlačeni k dalším kompromisům.¹¹⁵

5.4 Transformace Polska

Transformace Polska nepřestávala být komplikovaná. Po ekonomické stránce bylo Polsko v rámci socialistických zemí východního bloku v podstatě nejhůře. Mazowiecki pověřil ekonoma Leszeka Balcerowicza ministrem financí. Plán nazvaný „*Balcerowiczův plán*“ představoval vůbec první program ve světovém měřítku se záměrem ukončení centrálního plánování na tržní ekonomiku.¹¹⁶ Od 1. ledna 1990 tak započala implementace kapitalistické ekonomiky v Polsku. Zrušení dosavadního dozoru nad hospodářství. Postupně nastala privatizace. Ekonomická pomoc zásluhou zahraničí pomohla zlepšení ekonomické situace.¹¹⁷

Co se týče politické transformace, zde bylo Polsko pozadu oproti například Československu nebo Maďarsku. Zrušení Lidových milic a Státní bezpečnosti proběhlo až v dubnu 1990. Nově tak vznikla Státní policie a Úřad pro ochranu státu.¹¹⁸ Generál Jaruzelski nemohl nadále zůstat u moci, a proto došlo ke zkrácení prezidentské funkce jeho doby. Nové přímé prezidentské volby se uspořádaly až 25. listopadu (první kolo) a 9. prosince (druhé kolo) roku 1990. Obě kola vyhrál Wałęsa, avšak dorazilo jen 53 % voličů. 22. prosince se Wałęsa stal prezidentem Polské republiky. Nicméně v říjnu 1991 se uskutečnily první úplně demokratické parlamentní volby.¹¹⁹ V této době skončil systém dohod u kulatého stolu a vznikla demokracie. Mezi další demokratické kroky patřil například zákon o konfiskaci majetku, jenž si přivlastnila někdejší PZDR, v souvislosti s tím také seznam jmen spolupracovníků se Státní bezpečností.¹²⁰ Polsko tak přestávalo být komunistické a skoncovalo se systémem vládnutí pouze jedné strany a závislostí nad Sovětským svazem.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 414–416.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 417.

¹¹⁶ BURAKOWSKI, GUBRYNOWICZ, UKIELSKI, s. 153–154.

¹¹⁷ DAVIES, s. 418.

¹¹⁸ BURAKOWSKI, GUBRYNOWICZ, UKIELSKI, s. 162.

¹¹⁹ DAVIES, s. 418–419.

¹²⁰ BURAKOWSKI, GUBRYNOWICZ, UKIELSKI, s. 180–184.

6 LISTOPAD 1989 V ČESKOSLOVENSKU OČIMA STUDENTA VŠ

Tato kapitola obsahuje vzpomínky na listopad 1989 očima Jana Váchy, tehdejšího studenta Matematicko-fyzikální fakulty UK. Doktor Vácha popisuje celý průběh sametové revoluce, jak sám prožil, včetně osobních vzpomínek na situaci v rodném městě Tachov. Následně zhodnotil svůj odkaz listopadových událostí pro dnešní dobu.

Jaké máte vzpomínky na listopadové události 1989? Jak vzpomínáte na průběh listopadových událostí a událostí dní následujících na MFF UK?

Přesto, že již uplynulo mnoho let od listopadu 1989, stále si vzpomínám na mnoho jednotlivých událostí a vybavuji si atmosféru tohoto období. Studenti MFF UK se aktivně zapojili do studentských akcí od samého začátku. Nepamatuji se, že by se někdo z tehdejšího vedení fakulty otevřeně postavil proti studentům fakulty a jejich akcím. Naopak jsme měli v podstatě volně k dispozici prostory fakulty a zařízení (tehdy to byly posluchárny, psací stroje a nějaký cyklostyl – předchůdce dnešní kopírky).

Měl jste strach vystoupit proti totalitě, která tu ještě před vaším narozením vládla?

Strach měli asi všichni. Nikdo nevěděl, jak zareaguje tehdejší vedení strany. Ale myslím, že většina rozumně uvažujících lidí už tušila, že se něco s režimem stane, protože situace alespoň v Praze byla již delší dobu na spadnutí. Pamatuji si i na dobu dva roky předtím, když jsme nadšeně vítali Michaila Gorbačova v centru Prahy, osobně jsem ho viděl, a již tenkrát jsme čekali, že se něco bude dít i u nás v Československu, ale domácí režim si stál tvrdě za svými komunistickými idejemi. V době před listopadem 1989 už východní Němci nechávali svoje trabanty kolem německé ambasády a přelézali ploty, aby mohli emigrovat. Každý znal kvality našeho nejvyššího představitele strany z poslechu jeho slavného projevu. Já osobně jsem čekal, že 17. listopad bude zlomový, a pamatuji se, že jsme se o tom bavili i s mými spolubydlícími na pokojích. V pátek 17. listopadu jsem na Albertov nešel, ačkoliv jsem chtěl, ale ten den jsem v budově fyzikálního ústavu (ulice Ke Karlovu nad Albertovem) v laboratoři dělal na diplomové práci a odnášel jsem si s sebou v kufru svůj počítač Atari (tehdy se počítač s příslušenstvím vtěsnil do menšího kufru). Tušil jsem, že dojde ke konfliktu, a měl jsem strach o počítač, aby nedostal vodním dělem nebo podobně, a nechat ho

v úložném boxu na nádraží jsem měl strach (tehdy počítače nebyly dostupné, na fakultě byl jeden Olivetti pro všechny, a já si našetřil a koupil svůj v Tuzexu, jako mnoho studentů z matfyzu v té době, pro nás byl počítač nesmírně cenná a potřebná věc). Proto jsem se nakonec rozhodl raději jít na vlak a odjet i s počítačem domů. Do Prahy jsem se vrátil až po víkendu.

Jak byla situace mezi spolužáky, vyšli do ulic?

V podstatě všichni, které jsem znal ze svého okolí, vyšli v následujícím týdnu do ulic a účastnili se pravidelných demonstrací na Václaváku. Odmítali jsme vedoucí úlohu KSČ, chtěli svobodu, otevřít hranice a zrušit cenzuru. Zvonili jsme klíčkama, zpívali. Během každého dne, to si pamatuji dobře, jsem seděl za psacím strojem na fakultě v jedné posluchárně spolu s více než desítkou ostatních, protože jsem uměl psát rychle všemi deseti, a celé dny jsme přepisovali přes asi deset kopíráků velké množství letáků a různých prohlášení, které pak jiní studenti roznášeli a vylepovali po Praze.

Do revoluce se od začátku aktivně zapojily stovky studentů ze všech fakult. Našli se i tací, co byli proti?

Nepamatuji se, že by z mého okolí na fakultě někdo byl proti. Je možné, že pár těch, co byli proti, nebo se báli, tak raději zalezli do svých domovů a vyčkávali, jak to dopadne. Spousta lidí měla zkušenosti a slyšela od svých rodičů, jak komunisti zatočili s jejich rodiči po invazi v 68. roce, a tak se nelze divit, pokud se někteří báli a raději vyčkávali. Věděli jsem všichni, že v případě potlačení studentských akcí, bychom pravděpodobně nedostudovali. Zvláště pro studenty jako já by to bylo hrozné, byli jsme přece v posledním roce studia.

Pamatuji se, že jsme o tom často diskutovali na pokojích. Co se stane, když režim zasáhne tvrdě proti vysokým školám, jak to s námi dopadne. Podvědomě jsme se dost báli, ale na druhou stranu jsme věděli, že nechceme žít v takovém systému, a že když do toho nepůjdeme my, tak se nic nezmění. Pamatuji se, jak jsme v podvečer všichni shromáždění v hale budovy fakulty v Troji a připraveni hromadně odejít na další demonstraci na Václaváku, koukali přes skleněné stěny ven, kde přímo pod Mostem Barikádníků čekali jednotky zakuklenců Veřejné bezpečnosti, kolem kterých jsme museli projít při cestě na demonstraci. Dlouho jsme váhali, jestli vyjít z fakulty nebo

zůstat, báli jsme se, že se do nás pustí a naloží nás do antonů. Nakonec jsme vyrazili a prošli kolem nich. Naštěstí nikdo nezasáhl proti nám, zřejmě nedostali rozkaz zasáhnout. Ale pro nás to byla zkouška odvahy a přesvědčení, že se vše nakonec změní.

Během revoluce jste vyjížděl do rodného Tachova, informovat o událostech v Praze. Jaká situace byla tedy doma?

Podle mě byla situace v malých městech mimo Prahu zcela jiná. Lidé neměli informace o skutečné situaci v Praze, mohli pouze sledovat lživé informace ze státní televize a rozhlasu. Snad jen ti, kteří poslouchali Svobodnou Evropu nebo Hlas Ameriky v rádiu se mohli dozvědět pravdu o tom, co se děje v Praze. Když jsem po prvním týdnu demonstrací v pátek v noci přijel rychlíkem do Tachova, měl jsem našitou českou vlajku na bundě. Už v lokálce do Tachova jsem měl dojem, že na mě domácí obyvatelé koukali jako na vyvrhele. Lidé se zde buď báli projevit anebo byli dostatečně proočkováni státní propagandou. Koncem prvního týdne po 17. listopadu ale již probíhaly první menší demonstrace i v Tachově, ale zatím se většina lidí bála přijít a veřejně se projevit.

Pamatuji si, že jsme doma ještě množili letáky. Před domem nám parkovalo neznámé vozidlo, tak jsme se raději plížili v noci po zahradě a odešli zadem. Na náměstí v Tachově jsme vylepovali letáky. Ráno, když jsem se šel podívat na náměstí, viděl jsem některé aktivní občany, jak letáky strhávají.

Jedním z hlavních organizátorů prvních demonstrací v Tachově byl i můj otec. Sám nakonec i vystoupil jako zástupce horníků na obrovské demonstraci v Praze na Letné.

Co pád „železní opony“, máte s ní spojený nějaký okamžik utkvělý v paměti?

Těch vzpomínek je mnoho. Pamatuji se, že ještě v prosinci 1989 jsme odjeli na hranici s Německem, někam k Domkům. Stál jsem s otcem tehdy hned vedle Jiřího Dienstbiera, nového ministra zahraničí a spolu s ním jsme velkými kleštěmi přestřihávali „železnou oponu“ – ostnatý drát, kterým pohraničníci chránili hranice. Ještě ten den nám Němci povolili krátce odjet do Německa a poprvé být jeden den „na Západě“. Dodnes mám ustrižený kus ostnatého drátu vystavený doma.

Koho považujete za nejvýraznější osobnost před revolucí v roce 1989 i v jejím průběhu?

Bezpochyby nejznámější a nejvýraznější byl Václav Havel. A asi každý, kdo poslouchal Svobodnou Evropu znal také Karla Kryla a jeho písničky. Hned po začátku revoluce se ke studentům přidala spousta známých herců pražských divadel.

Jak při každoroční připomínce listopadu 1989 v den výročí sametové revoluce vnímáte současnou situaci v ČR a realizovala revoluce svůj účel?

Myslím, že tenkrát jiná cesta již nebyla možná a revoluce měla svůj smysl a svůj historický účel naplnila. Samozřejmě, že následné budování nového zřízení a ekonomických vztahů se neobešlo bez omylů a problémů, ale celkově došlo k rychlému a významnému pokroku ve většině oblastí života. Je také jasné, že každý systém má své výhody a nevýhody, ale většina dnešních lidí si často neuvědomuje, že dnes se celkově máme podstatně lépe, než tomu bylo dříve, respektive před revolucí.

Co se týče současné situace, začínám si uvědomovat, že patřím mezi tu šťastnou generaci, které prožila 30 let svobody ve svém nejproduktivnějším věku. Bohužel současná situace nejen v ČR, ale v celé Evropě, mě nenaplňuje optimismem. Evropa celkově se stává více socialistickou než svobodnou a demokratickou. Množství různých regulací a nařízení mně začíná připomínat doby centrálního plánování a pouze jednoho správného názoru v době před sametovou revolucí.

Máte nějakou vzpomínku, něco zajímavého, co jste v té době jako student VŠ prožil?

Co se týče politické výuky v době před revolucí, vzpomínám si například na to, jak jsme kupovali lístky do muzea K. Gottwalda jako možnou omluvenku z účasti na přednášce marxismu, ale místo do muzea jsme šli do hospody. A tam se politika řešila vždycky a lépe.

Jaký význam má sametová revoluce ve vašem životě?

Pro mě byla sametová revoluce významný mezník v životě, protože se v té době končily roky mého studia a začínal život samostatného svobodného člověka, který se již nemusel ve svém životě zabývat a omezovat marxismem-leninismem, ale mohl si sám vybrat, čím se chce zabývat, kam chce jet a co chce říkat.

7 ZÁVĚŘ

Cílem bakalářské práce bylo představit dobu osmdesátých let v Československu a Polsku, a následně popsat průběh konce komunistického režimu až po jeho definitivní pád a směřování k demokracii v obou zmíněných zemích. Práce obsahuje zhodnocení příčin a důsledku komunistického režimu v Československu a Polsku. Vzhledem k tomu, že v každé ze zmíněných zemí nastal úplně definitivní konec režimu v jiném datu, přestože, že se Polsko uvádí jako země, kde se komunismus zhroutil jako první, tedy dříve než v Československu, lze říct, že v právě Československu komunisté skončili během čtrnácti dnů, zatímco v Polsku si na konečný pád museli ještě počkat vzhledem k politické transformaci do podzimu 1990. Autorka práce postupovala nejprve zpracováním Československa a pak teprve Polska.

V Československu hlavní příčina touhy změnit dosavadní politický systém nastala již v osmdesátých letech 20. století. Společnost byla nespokojená po všech stránkách života v komunismu, a to včetně politické i sociální stránce. Stagnace ekonomiky, cenzura, represe, výjezdní doložky, poloprázdné obchody a mnoho dalších výsledků komunistického systému v Československu se přestala po takřka čtyřicetileté etapě v režimu lidem líbit. Disidenti, podzemní církve a nově vzniklá opoziční hnutí se snažili celá léta bojovat proti establishmentu nejrůznější formou v podobě petic i manifestací. Avšak v té době to ještě stále žádnou patrnou změnu nepřineslo. Jeden z nejdůležitějších okamžiků v průběhu let vlády komunistů byl postoj Sovětského svazu, nový generální tajemník KSSS Michail Gorbačov přišel s politikou „*glasnost* a *perestrojka*“. Tato politika vyvolala v Čechoslovácích konečně naději, že komunistický režim musí skončit, a proto započaly vůbec první intenzivní protirežimní demonstrace. Právě výjimečnost Palachova týdne tkvěla v prvních, po přesně dvaceti letech, četných demonstracích proti komunistickému režimu. I přes potlačení demonstrací a perzekuci několika desítek podílených na aktivitách proti režimu nepřestala jejich snaha bojovat. Naopak petice Několik vět vytvořená zejména Václavem Havlem se stala důležitým počinem k nesouhlasu všeho, co se stále v Československu dělo. Zásadní skutečností bylo spojení všech vysokoškolských studentů se stejným záměrem, skoncovat s komunismem a začít žít svobodně. Hlavní zlom přišel při výročí smrti Jana Opletala 17. listopadu 1989, kdy se studenti rozhodli

uctít jeho památku, a po skončení povolené demonstrace byli brutálně zmláceni policejními jednotkami. Od této chvíle vzali věci do vlastních rukou. Bojovali za svobodu a demokracii během tzv. Sametové revoluce. Nevzdali se a vydrželi, dokud režim definitivně nepadl. Nakonec se patřičné úsilí studentům, disidentům, ale i ostatním účastníkům a podporovatelů demonstrací vyplatilo neustoupit pro dosáhnutí konce vlády jedné strany a zvolit si Václava Havla v prvním svobodných volbách demokratickým prezidentem.

V Polsku se osmdesátá léta 20. století nesla zejména ve znamení emigrace elity, špatného životního standardu, náboženské nesvobody a fatální ekonomické situace. Tohle vše a mnohem více trápilo polský národ, Nejznámější nezávislé polské hnutí Solidarita, které vzniklo právě v osmdesátých letech, probudilo polské vlastenectví a stalo se bojem dělníků proti komunistickému režimu. Avšak ústředním mezníkem polských moderních dějin se stal prosinec 1981, kdy došlo generálem Wojciechem Jaruzelskim k vyhlášení válečného stavu. Od té doby náležela moc v rukách armády, Solidarita byla zakázána a nastaly nejrůznější represe pro odpůrce dosavadního režimu. V průběhu dalších roků ilegální Solidarita nepřestala ve svých aktivitách a stávkách. Polská katolická církev představovala další hlavní skupinu požadující demokratizaci Polska. Podporu měla hlavně z Vatikánu. Nakonec slábnoucí polský komunistický režim musel udělat vstřícný, pragmatický krok vzhledem k členům zakázané Solidarity. Zásadním rozhodnutím se stalo uskutečnění dialogu u tzv. kulatého stolu v únoru 1989, kde byly postupem času stručně nastíněny jednotlivé kroky k transformaci Polska, které měly za následek úpadek komunistické moci a následnou demokracii Polska.

Bezesporu nejdůležitějším datem pro postupný konec komunismu v Československu se stal 17. listopad 1989, od tohoto dne se začaly dít velké změny. Naopak v Polsku lze považovat za nejhlavnější datum 6. února 1989, kdy došlo k prvnímu zahájení jednání u kulatého stolu, a od tohoto dne začal proces transformace komunistického režimu k demokracii jako takové.

Polsko se stalo inspirací pro Československo, protože tam došlo ke zhroucení komunismu jako vůbec prvního komunistického státu východního bloku. V Polsku proběhla revoluce proti režimu pomocí stávek dělníků, posléze došlo, ke již zmíněnému kulatého stolu až k rozhodnutí vyhlášení polosvobodných voleb. Naopak

v Československu to byli právě studenti, kteří začali intenzivně bojovat proti stálému komunistickému režimu. Jejich aktivita spočívala ve vydávání časopisů, diskusí s benevolentními inteligentními kantory. Někteří dokonce byli v přímém kontaktu s disidentem a četli samizdat.

Solidarita i Občanské fórum mělo podobnou formu spočívající v politické i morální imperativnosti. Na druhou stranu se Československo lišilo od Polska v otázce ekonomiky. Občanské fórum totiž nechtělo zastavit pracovní provoz, jako tomu bylo tehdy v Polsku. Československo dělalo demonstrace po vykonání pracovní doby. Jen hlavní generální stávka, která nastala po času oběda byla výjimkou. Československo se chtělo vyvarovat „chybám“, které Polsko udělalo.

Touha občanů po změně politického systému a svobodné budoucnosti, ačkoliv si ji zřejmě každý představoval jinak, vedla k demokracii. Došlo k mnoha důležitým okamžikům jak v Československu, tak v Polsku, které poznamenaly naši společnost až do dnešních dnů.

Rozhovor právě na téma listopadu 1989 v Československu s tehdejším studentem VŠ autorku obohatil o cenné informace, ukázal jí pohled na události během sametové revoluce z jiného úhlu, než nabízejí odborné publikace nebo televize.

8 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

8.1 Literatura

BLAŽEK, Petr, *Happeningem proti totalitě*, Praha 2022.

BURAKOWSKI, Adam, GUBRYNOWICZ, Aleksander, UKIELSKI, Paweł, *1989 – podzim národů*, Praha 2022.

DAVIES, Norman, *Polsko: dějiny národa ve středu Evropy*, Praha 2003.

DURMAN, Karel, *Útěk od praporů: Kreml a krize impéria 1964–1991*, Praha 1998.

EMMERT, František, *Moderní české dějiny*, Praha 2019.

EMMERT, František, *Sametová revoluce: cesta ke svobodě*, Brno 2019.

GOMPERT, David C., BINNENDIJK, Hans, LIN Bonny, *Blinders, Blunders, and Wars. What America and China Can Learn*, Santa Monica 2014.

HONAJZER, Jiří, *Občanské fórum: vznik, vývoj a rozpad*, Praha 1996.

CHWALBA, Andrzej, *Polsko 1989–2008: dějiny současnosti*, Brno 2009.

JACEK, Jan, a kol., *Mezi dvěma transformacemi: Československo a Polsko v letech 1947(1948)–1989*, Praha 200.

KUBÁT, Michal, *Demokracie v Polsku: politický systém Polské republiky (1989–2005)*, Praha 2005.

KUBÁT, Michal, *Vývoj a proměny státního zřízení Polska ve 20. století*, Praha 2006.

MĚCHÝŘ, Jan, *O novodobých dějinách Československa*, Praha 1991.

OTÁHAL, Milan, *Studenti a komunistická moc v českých zemích 1968–1989*, Praha 2003.

PACZKOWSKI, Andrzej, *Půl století Polska: 1939–1989*, Praha 2000.

RYCHLÍK, Jan, *Československo v období socialismu: 1945–1989*, Praha 2020.

SLAVÍK, Herbert, KOMÁREK, Martin, *Poslední revoluce: jak jsme žili 1985–1992*, Praha 2019.

VANĚK, Miroslav, *Sto studentských revolucí: studenti v období pádu komunismu*, Praha 2019.

8.2 Rodinný archiv

Mladá fronta 23. listopadu 1989, ročník XLV

Mladá fronta 25. listopad 1989, ročník XLV

Svobodné slovo 13. prosinec 1989

8.3 Studie

BRUMBERG, Abraham, *Poland: The Demise of Communism*. In: *Foreign Affairs*, 69, 1989, 1, s.70–88.

DAVIS, John R., *Some Reflections on 1989 in Poland*: In: *The Polish Review*, 44, 1999, 4, s. 389–393.

LUERS, William H., *Czechoslovakia: Road to Revolution*. In: *Foreign Affairs*, 69, 1990, 2, s. 77–98.

9 RESUME

The bachelor's thesis describes a series of events that led to the fall of communism in Czechoslovakia and Poland. It describes the state of both countries in the eighties and the subsequent end of the communist regime. An integral part of the work is also an interview about November 1989 through the eyes of a university student in Czechoslovakia at the time.

The work aims to present the individual events that led to the fall of communism in Czechoslovakia and Poland. The year 1989 is undoubtedly one of the most important years in the history of Central Europe. After more than forty years, the period of communist rule in the Eastern Bloc has ended. It is the events in Poland and Czechoslovakia in 1989 that have a significant influence on this historical upheaval.

Above all, the most important moments in Czechoslovakia are mentioned, such as Palach's Week, the canonization of St. Agnes of Bohemia, November 17th in particular, the Velvet Revolution, and Václav Havel as president.

In Poland, he describes the activity of the Catholic Church, the Polish Solidarity movement, and the period of martial law up to the round table agreement. It also characterizes Poland's transformation to democracy.

The end of the communist regime in Poland was the first ever in the history of states in Central Europe, which made it an inspiring country for the then-communist countries of the Soviet bloc. The end of the communist regime in Czechoslovakia is undoubtedly also significant in that the students decided to put an end to the communist ideology, especially in the form of weekly demonstrations.

At the end of the thesis, there is an interview with a then-student of the Faculty of Mathematics and Physics of Charles University about the course of the Velvet Revolution. The work evaluates the importance of the struggle for democracy.

10 Obrazové přílohy

Příloha č. 1 – Petice Několik vět.

NĚKOLIK VĚT

První měsíce roku 1989 znovu a jasně ukázaly že i když se současně československé vedení velmi často uklíná slovy "přestavba" a "demokratizace", ve skutečnosti se dost zoufale vzpírá všemu, co demokracii vytváří nebo co jí alespoň vzdáleně připomíná. Petice a iniciativy občanů, které samo nezorganizovalo, odmítá jako "nátlakové akce", odlišné politické názory odsuzuje jako "antisocialistické a nepřátelské", pokojná lidová shromáždění rozhání, do přípravy nových zákonů nedovoluje veřejnosti mluvit.

Tytéž měsíce však zároveň ukázaly, že občanská veřejnost se už vymaňuje z letargie a že stále víc lidí má odvalu veřejně projevit svou touhu po společenských změnách.

Pohyb ve společnosti se tak začíná stále povážlivěji srážet s nehybností moci, roste společenské napětí a začíná hrozit napětí otevřené krize. Takovou krizi si nikdo z nás nepřeje.

Proto vyzýváme vedení naší země, aby pochopilo, že nadešel čas ke skutečným a důkladným systémovým změnám a že tyto změny jsou možné a mohou mít úspěch jen tehdy, bude-li jim předcházet vskutku svobodná a demokratická diskuse. Prvním krokem k jakýmkoliv smysluplným změnám, novou ústavou počínaje a ekonomickou reformou konče, musí být tedy zásadní změna společenského klimatu v naší zemi, do kterého se musí vrátit duch svobody, důvěry, tolerance a plurality.

Podle našeho názoru je k tomu třeba:

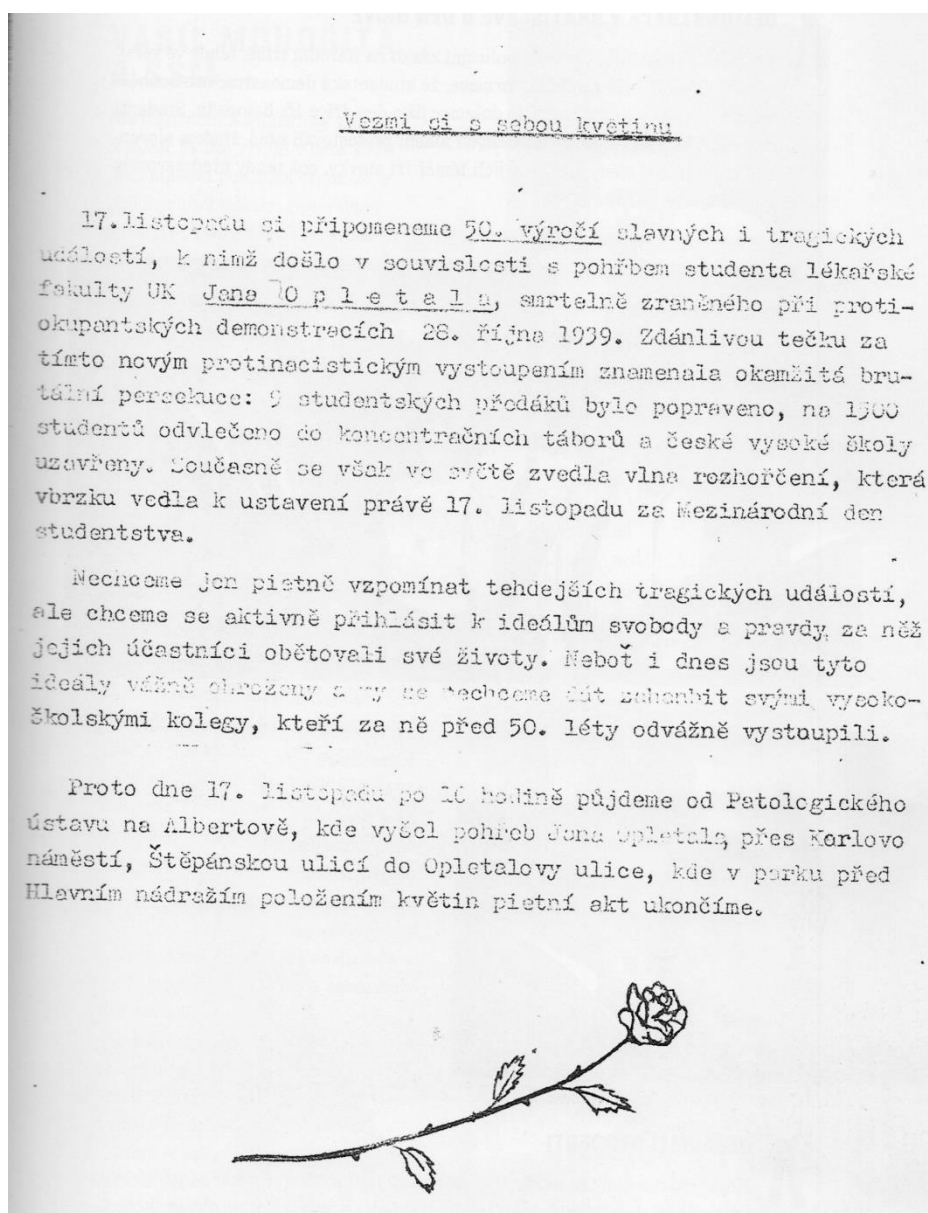
- 1) Aby byli okamžitě propuštěni všichni političtí vězňové.
- 2) Aby přestala být omezována svoboda shromažďování.
- 3) Aby už přestaly být kriminalizovány a pronásledovány různé nezávislé iniciativy a začaly být konečně chápány i vládou jako to, čím v očích veřejnosti už dávno jsou, totiž jako přirozená součást veřejného života a legitimní výraz jeho různotvárnosti. Zároveň by neměly být kladeny překážky vznikání nových občanských hnutí, včetně nezávislých odborů, svazů a spolků.
- 4) Aby byly sdělovací prostředky i veškerá kulturní činnost zbaveny všech forem politické manipulace a předběžné i následné skryté cenzury a otevřeny svobodně výměně názorů a aby byly legalizovány sdělovací prostředky, působící dosud nezávisle na oficiálních strukturách.
- 5) Aby byly respektovány oprávněné požadavky všech větví občanstva.
- 6) Aby byly všechny chystané i uskutečňované projekty, které mají natrvalo změnit životní prostředí v naší zemi a předurčit tak život budoucích generací, neodkladně předloženy k všestrannému posouzení odborníků a veřejnosti.
- 7) Aby byla zahájena svobodná diskuse nejen o padesátých letech, ale i o Pražském jaru, invazi pěti států Varšavské smlouvy a následné "normalizaci". Je smutné, že zatímco v některých zemích, jejichž armády tehdy do československého vývoje zasáhly, se už dnes o tomto tématu začíná věcná diskutovat, u nás je to stále ještě velké tabu, a to jen proto, aby nemuseli odstoupit ti lidé z politického a státního vedení, kteří jsou odpovědní za dvacetileté upadání všech oblastí společenského života u nás.

Když kdo souhlasí s tímto stanoviskem může je podpořit svým podpisem.

Vládu vyzýváme, aby s ním nenaložila tak, jak je dosud zvykla s nepohodlnými názory nakládat. Zasadila by tím osudnou ranu nadějším jímž *jsme vedeni*, totiž nadějším na skutečný společenský dialog jako jediné možné východisko ze slepe uličky, v níž se dnes ČESKOSLOVENSKO nalézá.

(Zdroj: Rodinný archiv)

Příloha č. 2 –Pozvánka na studentskou manifestaci 17. listopadu.

(Zdroj: Rodinný archiv)

Příloha č. 3 –Plakát Havel na hrad.

HAVEL NA HRAD

(Zdroj: Rodinný archiv)

Příloha č. 4 –Ministr zahraničí Dienstbier spolu s německým ministrem zahraničí Hansem-Dietrichem Genscherem (vlevo) přestřihli ostnaté dráty tzv. železné opony v blízkosti Rozvadova.

(Zdroj: Rodinný archiv)